

4.2. Ιστορική Ανασκόπηση της Ελληνικής Εκπαιδευτικής Νομοθεσίας για Παιδιά Μεταναστών, Προσφύγων, Παλιννοστούντων και Ρομά

*Άγγελος Χατζηνικολάου**

1. Εισαγωγικά

Στην εργασία γίνεται μια προσπάθεια παρουσίασης της εκπαιδευτικής πολιτικής των τελευταίων 40 χρόνων στην Ελλάδα για ζητήματα εκπαίδευσης παιδιών παλιννοστούντων, μεταναστών, προσφύγων και Ρομά. Μέσα από την παρουσίαση Νόμων, Προεδρικών Διαταγμάτων, Υπουργικών Αποφάσεων και Εγκυκλίων διαφόρων υπηρεσιών του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ) αποκαλύπτεται η δομή της «διαπολιτισμικής» εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Στην παρούσα εργασία δεν συμπεριλαμβάνεται το νομικό καθεστώς, που διέπει τη μόνη επίσημα αναγνωρισμένη από την Ελλάδα μειονότητα, τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Αν και έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το νομικό καθεστώς της και ο τρόπος άρθρωσης της εκπαίδευσης των μουσουλμάνων της Θράκης, αποτελεί για πολλά χρόνια, αφενός, σημείο τριβής - ταμπού και η παραμικρή αναφορά και αφετέρου, φαίνεται - καταγεγραφόταν για τις υπηρεσίες του ΥΠΕΠΘ μια «αδιαφορία» για την εκπαίδευση της μειονότητας. Αιτιολογία αυτής της στάσης το γεγονός ότι η «διαχείριση» ζητημάτων της μειονότητας εστιαζόταν στη βάση και μόνο των διακρατικών συμφωνιών Ελλάδας - Τουρκίας, τις οποίες χειριζόταν το Υπουργείο Εξωτερικών για πολλά χρόνια. Αποτέλεσμα ο αναλφαβητισμός και ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση των παιδιών της μειονότητας να αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά των όποιων περιγραφών και αναφορών. Μετά το 1996 φαίνεται να καταγράφονται οι πρώτες σημαντικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις από το ΥΠΕΠΘ στην εκπαίδευση της μειονότητας με ενδιαφέρουσες ερευνητικές μετρήσεις, ερμηνείες, δράσεις και παρεμβάσεις στο πεδίο της μειονότητας. Το πλούσιο αυτό επιστημονικό και εκπαιδευτικό έργο διαμόρφωσε τις προοπτικές και εξελίξεις της εκπαίδευσης των παιδιών της μειονότητας αφενός, και αφετέρου, η καταγραφή των εμπειριών, των ερευνητικών συμπερασμάτων εμπλούτισε την ελληνική βιβλιογραφία σε ζητήματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Το πλούσιο αυτό έργο συντονίζεται από επιστημονική ομάδα του Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών¹. Μέχρι τότε για την επίσημα ανα-

* Δάσκαλος, Διδάκτωρ Παιδαγωγικής, Τμήμα ΠΤΔΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

γνωρισμένη μουσουλμανική μειονότητα η εκπαίδευση είναι σχεδιασμένη, έτσι ώστε να παρέχεται η διδασκαλία στη μητρική γλώσσα της μειονότητας στη βάση κυρίως των Νόμων 694/77 και 695/75 καθώς και στο ΠΔ 1024/79.

Εισαγωγικά, πρέπει να τονιστεί ότι η εκπαίδευση στην Ελλάδα αποτελεί ευθύνη της πολιτείας. Παρέχεται δωρεάν από δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια, όπως ορίζεται τόσο στο Σύνταγμα όσο και στο σύνολο του νομικού πλαισίου που διέπει την εκπαίδευση. Γύρω από το αξίωμα της δημόσιας δωρεάν εκπαίδευσης τα τελευταία χρόνια έχει δημιουργηθεί πλούσιος επιστημονικός και δημοσιογραφικός λόγος: αμφισβήτηση, αυτονόητης υποχρέωσης του κράτους πρόνοιας και κριτικής του τρόπου που διέπει και ασκεί αυτήν την υποχρέωση το κράτος.

Το σύνολο του λόγου αυτού διαπιστώνει ότι το εκπαιδευτικό σύστημα πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας (που μας ενδιαφέρει) είναι εξαρχής ιδιαίτερα συγκεντρωτικό. Παρουσιάζει διοικητικό συγκεντρωτισμό όσον αφορά: τα αναλυτικά προγράμματα, τα προγράμματα σπουδών, τους διορισμούς εκπαιδευτικών, τη χρηματοδότηση και τη διοίκηση των σχολείων με ελέγχουσα αρχή το ΥΠΕΠΘ και τους περιφερειακούς φορείς του. Στο πλαίσιο του Νόμου 1566/85 (που αποτελεί τον κορμό της εκπαίδευσης) τίθενται ζητήματα αποκέντρωσης του συστήματος, καθώς και της ενεργού συμμετοχής κοινωνικών φορέων, οργανώσεων μαθητών και γονέων και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Όμως οι μέχρι τώρα παρεμβάσεις δεν καταγράφουν κάποια ουσιαστικά αποτελέσματα αποκέντρωσης. Σε τελική ανάλυση εύκολα θα μπορούσαμε να πούμε ότι η κάθε βαθμίδα τείνει να προσανατολίζεται στην προετοιμασία για την επόμενη με αποκορύφωμα την προετοιμασία για την εισαγωγή των μαθητών/τριών στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα (τριτοβάθμια).

Σκοπός, λοιπόν, της εργασίας είναι να παρουσιάσουμε σύντομα τη διαμόρφωση της επίσημης πολιτικής, που αφορά στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά, μεταναστών, προσφύγων και παλιννοστούντων Ελλήνων, όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα από νομικά και άλλα επίσημα δημόσια κείμενα από το 1970 μέχρι σήμερα. Η ανάδειξη αυτή φιλοδοξεί αφενός να αποτελέσει γνώση για κάθε εκπαιδευτικό - ή όποιον/α επιστήμονα, ή άλλον/η ενδιαφέρεται - να έχει μια σημαντική ενημέρωση. Μέσα από την προσέγγισή μας ο τελευταίος θα έχει την ευκαιρία να διαμορφώσει ολοκληρωμένη άποψη για την εξέλιξη των εκπαιδευτικών πραγμάτων για τις προαναφερόμενες ομάδες πληθυσμού. Αφετέρου οι

1. Φραγκουδάκη, Α. και Δραγώνα, Θ. «Πρόσθεση όχι αφαίρεση. Πολλαπλασιασμός όχι διαίρεση. Η μεταρρυθμιστική παρέμβαση στην εκπαίδευση της μειονότητας της Θράκης» (Συλλογικό) (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2007). Πολλά περισσότερα στοιχεία για τη βιβλιογραφία, τις δημοσιεύσεις, τις δράσεις, κ.λπ. στη σχετική ηλεκτρονική διεύθυνση του προγράμματος <http://www.museduc.gr>.

εκπαιδευτικοί, ως σημαντικός παράγοντας της σχολικής ένταξης των προαναφερόμενων ομάδων, θα μπορούν να βρουν εκείνα τα επίσημα νομικά ερείσματα που θα τους είναι χρήσιμα στην ερμηνεία της ιστορικά καθορισμένης διαμόρφωσης του αποκλεισμού από την εκπαίδευση. Έχοντας αυτήν την πληροφόρηση των διαδικασιών, δηλ. του περιεχομένου αρκετών κειμένων μέσω των οποίων διαμορφώνονται θεσμικές διαδικασίες, οι εκπαιδευτικοί θα μπορούν να εντοπίσουν κοινωνικές και εκπαιδευτικές παραμέτρους, που δεν περιλαμβάνονται σε άλλα κείμενα της σχολικής γραφειοκρατίας, η οποία στο πλαίσιο της ομοιομορφίας και του εθνοκεντρισμού ορθώνει απροσπέλαστα εκπαιδευτικά και κοινωνικά εμπόδια στα παιδιά των παραπάνω ομάδων. Αυτή η γνώση θα τους δώσει τη δυνατότητα, ώστε να μπορούν οι εκπαιδευτικοί να διαμορφώσουν μια ολοκληρωμένη άποψη για κάθε παρέμβαση και να εκμεταλλευτούν προς όφελος της σχολικής ένταξης των παιδιών των παραπάνω ομάδων όλες εκείνες τις δυνατότητες που παρέχει η νομοθεσία και το σπουδαιότερο να μπορούν να ελιχθούν ανάλογα στην αντιμετώπιση ακραίων ρατσιστικών φαινομένων. Επιπλέον, θα μπορούν να εντοπίσουν εύκολα όλες εκείνες τις διαδικασίες κυρίως εθνικιστικού - εθνοκεντρικού περιεχομένου που πιθανόν δεν περιλαμβάνονται σε επίσημα κείμενα, αλλά ως «*παρα-πρόγραμμα - κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα*» της εκπαιδευτικής διαδικασίας διαμορφώνουν κυρίαρχα αόρατα γραφειοκρατικά δεδομένα, που ορθώνονται ως απροσπέλαστα εμπόδια στη σχολική ένταξη των παιδιών των κατηγοριών που εξετάζουμε². Ταυτόχρονα όποιος/α εκπαιδευτικός ενδιαφέρεται θα μπορεί να αναδείξει όλο αυτό το πλέγμα και να διεκδικήσει την απάλειψή τους μέσα από κοινές δράσεις με άλλους/ες συναδέλφους.

Η μέθοδος παρουσίασης του νομικού πλαισίου της εκπαίδευσης παιδιών μεταναστών, προσφύγων, παλιννοστούντων Ελλήνων και Ρομά εξετάζεται:

1. ως προς την ομάδα ή ομάδες που αναφέρεται το περιεχόμενο.
2. στη βάση τριών χρονικών περιόδων (α) μεταπολίτευση - 1996, (β) 1996 - 2010 και (γ) 2010 ως σήμερα.

2. Γενικές παρατηρήσεις για το περιεχόμενο

Το περιεχόμενο των εγκυκλίων του ΥΠΕΠΘ, των Νόμων (Ν), των Υπουργικών Αποφάσεων (ΥΑ), των Νομοθετικών Διαταγμάτων (ΝΔ) και των Προεδρικών Διαταγμάτων (ΠΔ) διαμόρφωσε ιστορικά την επίσημη προσέγγιση της πολιτείας σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση του μαθητικού πληθυσμού παιδιών μεταναστών, προσφύγων, παλιννοστούντων Ελλήνων και Ρομά. Κάποια από τα κεί-

2. Για τις διαδικασίες του παρα-προγράμματος-του κρυφού αναλυτικού προγράμματος υπάρχει πλούσια ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, η οποία δεν θα παρουσιαστεί στην παρούσα.

μενα, που διαμορφώνουν ιδιαίτερα θεσμικά πλαίσια, αφορούν την εκπαίδευση κάποιας συγκεκριμένη ομάδας παιδιών, ενώ κάποια άλλα αφορούν τη λειτουργία του θεσμικού πλαισίου για το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού αυτών των ομάδων. Στην ιστορικότητά τους όλα τα νομικά κείμενα και οι διατάξεις αποτελούν το σύνολο της εξέλιξης της εκπαιδευτικής πολιτικής σε ζητήματα, στα οποία σήμερα θα αναφερόμασταν με τον όρο εκπαίδευση μεταναστών, προσφύγων, παλιννοστούντων, Ρομά και άλλων αποκλεισμένων ομάδων, ή με πολλές επιφυλάξεις, τον ευρύτερο τίτλο «*επίσημη προσέγγιση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*» (κάτι που θα χρησιμοποιηθεί συχνά στο κείμενο και στον διαχωρισμό των περιόδων)³.

Επιπλέον, στο θεσμικό πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα κατά την ανάγνωσή μας προκύπτει και ένας χρονικός χωρισμός που έχει να κάνει με τη Νομική θεσμοθέτηση της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης το 1996, όπου στον Νόμο 2413/1996 υιοθετείται ο όρος «διαπολιτισμική εκπαίδευση» και μέσα σε αυτόν αναφέρονται οι κοινωνικές ομάδες, στις οποίες απευθύνεται. Ταυτόχρονα, πρέπει να τονιστεί ότι, από το 1996 και μετά, όλες οι Εγκύκλιοι και Υπουργικές Αποφάσεις του ΥΠΕΠΘ συμπεριλαμβάνουν τον Νόμο στις προϋποθέσεις ισχύος και εφαρμογής τους. Με βάση τον Νόμο αυτόν, αφενός ρυθμίζονται διοικητικά ζητήματα της εκπαίδευσης παιδιών Ελλήνων του εξωτερικού και αφετέρου, θεσμοθετείται «η διαπολιτισμική εκπαίδευση» στην Ελλάδα εξαιτίας της παρουσίας των παιδιών μεταναστών και άλλων πολιτισμικών ομάδων στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το περιεχόμενο του Νόμου η παρουσία αυτών των παιδιών διαμορφώνει το πολυπολιτισμικό περιβάλλον του σχολείου, καθώς και της ελληνικής κοινωνίας. Έτσι, ιδρύονται τα Σχολεία Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το ΙΠΟΔΕ (Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης) και η Ειδική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Η θεώρηση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, όπως παρουσιάζεται στο νομικό πλαίσιο φαίνεται πως ακολουθεί μια μονόπλευρη θεώρηση με κύρια προσέγγιση ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι μια εκπαιδευτική υπόθεση που αφορά:

1. Στην εκπαίδευση μόνο των παιδιών μεταναστών, προσφύγων, παλιννοστούντων και Ρομά.

2. Στο ερώτημα εάν η παρουσία στο σχολείο-εκπαιδευτικό σύστημα παιδιών των παραπάνω ομάδων είναι ή δημιουργεί πρόβλημα.

3. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι αρχή που πρέπει να διαχέεται στο σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και δεν είναι μια μεθοδολογία αντιμετώπισης της εκπαιδευτικής κατάστασης των μεταναστών, των προσφύγων, των Ρομά και άλλων μαθητικών ομάδων, όπως δυστυχώς εκλαμβάνεται από υπηρεσίες της εκπαίδευσης και από πολλούς/ες εκπαιδευτικούς.

3. Επιπλέον θεωρεί – εξετάζει την ένταξη των παιδιών αυτών σε θεωρίες, οι οποίες προσεγγίζουν την εκπαίδευσή τους σε λογικές του πολιτισμικού ελλείμματος με λύση την αφομοίωση και την ομογενοποίηση του σχολείου και της κοινωνίας.

Η αναγκαιότητα δηλαδή της διαπολιτισμικής, ως εκπαιδευτικής αρχής, δεν θα υφίστατο στο σχολείο χωρίς την παρουσία των παιδιών των προαναφερθέντων ομάδων. Σε τελική ανάλυση στον Νόμο 2413/1996 η διαπολιτισμική εκπαίδευση εκλαμβάνεται ως η διαχειριστική αρχή μειονοτικών ομάδων της πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Αυτή είναι μια θεώρηση της διαπολιτισμικής, η οποία μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε παιδαγωγικές παρερμηνείες, με αποτελέσματα τον εκπαιδευτικό διαχωρισμό πολλών παιδιών των ομάδων αναφοράς μας. Η διαπολιτισμική, όπως και η αντιρατσιστική, απευθύνεται στο σύνολο του πληθυσμού, και ιδίως στα παιδιά της κυρίαρχης-πλειοψηφικής ομάδας, προκειμένου να διαμορφωθούν συνθήκες αμοιβαίου σεβασμού, σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του παιδιού, σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, διαμόρφωση συνθηκών αλληλεγγύης και εμπέδωση της ιδιότητας του πολίτη. Αυτές οι σχέσεις είναι τα αναχώματα ενάντια στα φαινόμενα του ρατσισμού και του διαχωρισμού.

Η παρουσίαση του νομικού πλαισίου που ακολουθεί θα στηριχτεί σε δυο κατηγορίες: (α) στην εκπαίδευση παιδιών μεταναστών, προσφύγων μαζί με τα παιδιά παλιννοστούντων και (β) την εκπαίδευση παιδιών Ρομά. Αυτός ο διαχωρισμός δεν είναι τυχαίος. Προκύπτει από το γεγονός ότι αρχικά τη δεκαετία του '70 και '80 φαινόταν μέσα από θεσμικές παρεμβάσεις να καταγράφεται το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εκπαίδευση των παιδιών των επαναπατριζόμενων Ελλήνων (παλιννοστούντων) χωριστά από τους μετανάστες (πρόσφυγες δεν αναφερόταν καθόλου τότε). Από τη δεκαετία του '90 ως σήμερα φαίνεται και καταγράφεται σε θεσμικό-νομικό πλαίσιο κοινή αντιμετώπιση αυτών των ομάδων, κάτι που αποτυπώθηκε στην πορεία μέσα από τα ειδικά προγράμματα παρέμβασης του ΥΠΕΠΘ, κυρίως μετά το 1996. Όσον αφορά στους Ρομά, καταγράφονται στο νομικό πλαίσιο ως ξεχωριστή κατηγορία μέχρι το 1996. Αυτός ο διαχωρισμός ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (κοινωνικά, οικονομικά, πολιτισμικά, κ.λπ.) των ομάδων φαίνεται πως επηρέασε την οργάνωση και υλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στήριξης του ΥΠΕΠΘ (παλαιότερα ΚΠΣ, σήμερα ΕΣΠΑ). Ο διαχωρισμός αυτός ισχύει μέχρι και σήμερα. Στο πλαίσιο λοιπόν των προγραμμάτων στήριξης πραγματοποιούνται μέχρι και σήμερα 4 προγράμματα παρέμβασης που απευθύνονται στις «ομάδες πληθυσμού με γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες»:

1. Πρόγραμμα εκπαίδευσης αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών (σήμερα μεταναστών και προσφύγων).

2. Πρόγραμμα εκπαίδευσης παλαιότερα Τσιγγανοπαίδων, και σήμερα παιδιών Ρομά.

3. Πρόγραμμα εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων Θράκης.
4. Πρόγραμμα εκπαίδευσης ομογενών εξωτερικού.

3. Πρώτη χρονική περίοδος: Μεταπολίτευση - 1996

Ο τρόπος παρουσίασης της ιστορικής αναδρομής του νομικού πλαισίου της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, όπως εμφανίζεται παρακάτω, στηρίζεται σε δυο διαστάσεις οι οποίες, κατά την εκτίμησή μας, διαπλέκονται:

α) Οι Νόμοι, τα Προεδρικά Διατάγματα, οι Εγκύκλιοι και λοιπά διατάγματα ως θεσμικό πλαίσιο έρχονται συνήθως να καλύψουν και να ρυθμίσουν εκπαιδευτικές αναγκαιότητες, κοινωνικές καταστάσεις, ή κοινωνικά φαινόμενα και ενδεχομένως να επιλύσουν κοινωνικά προβλήματα. Αυτά παρατηρούνται/εκδηλώνονται στην ελληνική κοινωνία, ή επιχειρούν να διαμορφώσουν νέες μορφές κοινωνικής και οικονομικής υφής, καθώς και σχέσεις που απαιτούν ιδιαίτερη πολιτική διαχείριση.

β) Οφείλουμε εδώ να καταθέσουμε ότι οι κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές δεν δημιουργούνται ως κεραυνός εν αιθρία, αλλά είναι αποτελέσματα άλλων ευρύτερων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραγόντων, άλλοτε με ιστορικό βάθος και άλλοτε στο σύγχρονο παγκόσμιο ή τοπικό περιβάλλον⁴. Στη βάση αυτών των δυο διαστάσεων η εκπαίδευση δεν μπορεί να είναι εκτός της κοινωνίας. Με βάση αυτό το αξίωμα θα επιχειρηθεί να τεθεί η αναγκαιότητα δημιουργίας αντίστοιχου θεσμικού πλαισίου στην εκπαίδευση, εστιάζοντας στις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Αυτές οι αρχές δεν είναι αυτοφύεις, οπότε επηρεάζονται με ό,τι συμβαίνει σε παγκόσμιο επίπεδο.

Σχετικά με το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα έχει ενδιαφέρον να διερευνηθεί η διαμόρφωση του περιεχομένου του μέσα από τη μελέτη των εισηγήσεων των ειδικών επιστημονικών ομάδων του Υπουργείου Παιδείας. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι οι εκάστοτε αναφορές όλου του πλαισίου εστιάζονται στις εισηγήσεις επίσημων/επιστημονικών φορέων της πολιτείας: του Νομικού Συμβουλίου του ΥΠΕΠΘ και άλλοτε σε εισηγήσεις του (ΚΕΜΕ παλαιότερα) Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (ΠΙ), του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας (ΚΕΕ), του πρόσφατα καταργηθέντος Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ) και του Ινστιτούτου Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΙΠΟΔΕ, που και αυτό καταργήθηκε), ή και σε εισηγήσεις υπηρεσιακών παραγόντων. Οι οικονομικές και πολι-

4. Οφείλουμε να παρατηρήσουμε τις πληροφορίες που καθημερινά έρχονται σχετικά με περιβαλλοντικά προβλήματα και τα ζητήματα που θα δημιουργήσουν αυτά, κυρίως το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής. Φαίνεται πως αυτά ως φυσικές διαστάσεις σε συνδυασμό με τις αλόγιστες πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες διαμορφώνουν νέο πολιτικό κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο, το οποίο με τη σειρά του θα επηρεάσει τις παγκόσμιες σχέσεις με τη δημιουργία νέων μορφών μεταναστευτικών –προσφυγικών μετακινήσεων. Εδώ ως νύξεις μόνο τίθενται.

τικές μεταβολές σε τοπικό και διεθνές επίπεδο και τα κοινωνικά και πολιτισμικά προβλήματα που δημιουργούνται εξαιτίας τους ασφαλώς επηρεάζουν τη διαμόρφωση αυτού του πλαισίου.

Η αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας στις αναπτυγμένες οικονομικά χώρες και η διεύρυνση της φτώχειας σε επίπεδα εξαθλίωσης σε χώρες του τρίτου κόσμου σε συνδυασμό με τις ποικίλες πολεμικές συρράξεις ωθούν μεγάλο μέρος του πληθυσμού τους σε μετανάστευση και προσφυγιά.

Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και η μεταναστευτική πορεία, κυρίως προς την Ευρώπη, πολλών ανθρώπων από τις χώρες επιρροής της πρώην ΕΣΣΔ και οι επιρροές που ακολούθησαν από την πτώση του τείχους του Βερολίνου και τη διάλυση της πρώην ΕΣΣΔ.

Η Ελλάδα σε αυτό το πλαίσιο γίνεται αρχικά αποδέκτης κυρίως της επιστροφής/παλιννόστησης των Ελλήνων μεταναστών των προηγούμενων μεταπολεμικών δεκαετιών προς την Ευρώπη, και κυρίως από τη Δυτική τότε Γερμανία, καθώς και πολιτικών προσφύγων της περιόδου του εμφυλίου πολέμου και της πρόσφατης δικτατορίας. Λίγα χρόνια αργότερα και κυρίως μετά τη διάλυση της πρώην ΕΣΣΔ γίνεται χώρα υποδοχής χιλιάδων Ποντίων ελληνικής καταγωγής, οι οποίοι μετά τη Μικρασιατική καταστροφή (1922) είχαν καταφύγει στις Δημοκρατίες της πρώην ΕΣΣΔ γύρω από τον Εύξεινο Πόντο και αλλού. Την ίδια περίοδο καταγράφεται επίσης και μια συνεχώς αυξανόμενη μετανάστευση προς την Ελλάδα ανθρώπων από χώρες της Ασίας και της Αφρικής.

Για την Ελλάδα, στην πρώτη φάση της μεταπολίτευσης καταγράφονται οι διεθνείς της υποχρεώσεις που προκύπτουν από τις υπογραφές διεθνών κειμένων, όπως η Διεθνής Σύμβαση για τα Πολιτικά και Κοινωνικά Δικαιώματα ή η Σύμβαση κατά των Διακρίσεων, κ.λπ. Κύριο όμως πολιτικό και οικονομικό γεγονός για την Ελλάδα είναι η είσοδός της στην ΕΟΚ, μετέπειτα Ευρωπαϊκή Ένωση, από την οποία προκύπτουν πολιτικές και οικονομικές υποχρεώσεις. Αυτό το πλαίσιο διαχέεται στο σύνολο των θεσμών του Ελληνικού κράτους και της Ελληνικής κοινωνίας, που σημαίνει και την νομική κάλυψή του από την εκάστοτε εξουσία. Σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώθηκαν και καταγράφηκαν στη συνέχεια πολλές αντιδράσεις και αντιστάσεις, που έχουν τη δική τους σημασία σε αυτήν την πορεία της ελληνικής κοινωνίας.

Σε αυτό το πλαίσιο το Υπουργείο Παιδείας προσαρμόζει τη νομοθεσία της χώρας στις απαιτήσεις της ΕΟΚ (τότε), οι οποίες είναι κατά τη Συνθήκη της ΕΟΚ, υποχρεωτικές για τα κράτη μέλη. Έτσι, αποτελεί σημαντικό γεγονός αυτήν την περίοδο η προσαρμογή της ελληνικής εκπαιδευτικής νομοθεσίας προς την Οδηγία του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΚ) 77/486/ΕΟΚ της 25^{ης} Ιουλίου 1977 «Περί της σχολικής φοίτησης των τέκνων διακινούμενων εργαζομένων», καθώς και η συμμόρφωση προς το εδάφιο 1 της παραγράφου IV του ψηφίσματος του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας της ΕΟΚ στις 9.2.76 «Περί

προγράμματος δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης». Τα κείμενα αυτά δημοσιεύθηκαν στην ελληνική γλώσσα στην επίσημη εφημερίδα των ΕΚ⁵. Στα παραπάνω κείμενα γίνεται αναφορά σε πολλά ΠΔ της περιόδου της δεκαετίας του 1980. Έτσι, το εκπαιδευτικό θεσμικό πλαίσιο επηρεάζεται και διευρύνεται με νέες διαδικασίες, οι οποίες σε συνδυασμό με την «αναδυόμενη» στο επιστημονικό πλαίσιο της χώρας μας κοινωνιολογία της εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης για τους μετανάστες διαμορφώνουν ένα νέο πλαίσιο θεώρησης της εκπαίδευσης στο σύνολό της⁶. Ταυτόχρονα, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση πέρα από τις σπουδές στην Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης και στην Παιδαγωγική, η σύσταση των Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης και Τμημάτων Νηπιαγωγών στα Πανεπιστήμια από το 1984 και μετά διαμόρφωσε έναν πλούσιο λόγο γύρω από τον ρόλο του/της δασκάλου/ας, διαφορετικό από τον λόγο των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Νέα γνωστικά αντικείμενα εμφανίζονται στα προγράμματα σπουδών των Παιδαγωγικών Τμημάτων, όπως «αντιρατσιστική παιδαγωγική», «αντι-σεξιστική εκπαίδευση», «σπουδές φύλου», «εκκοινωνισμός και διδασκαλία», «κριτική Παιδαγωγική», που εμπλουτίζουν τον παιδαγωγικό λόγο και την κριτική. Αυτό το θεωρητικό πλαίσιο θέτει ζητήματα σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας σε συνδυασμό με μια εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις, εκπαίδευση για όλα τα παιδιά⁷.

3.1. Εκπαίδευση Παλιννοστούντων Ελλήνων και Μεταναστών

Η παλιννόστηση Ελλήνων εργατών, κυρίως από την Ευρώπη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, καθώς και ο επαναπατρισμός πολλών Ελλήνων από χώρες της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης, που είχαν διωχθεί και εξοριστεί την μετεμφυλιακή περίοδο (1949-1967) και κατά τη διάρκεια της επτάχρονης Δικτατορίας (1967-1974), είχε ως αποτέλεσμα τον εμπλουτισμό του μαθητικού δυναμικού με μαθητές και μαθήτριες που έφεραν το δικό τους μορφωτικό πλούτο (μορφωτικό κεφάλαιο) από τις χώρες, όπου γεννήθηκαν, ή μεγάλωσαν. Η παρουσία αυτών των παιδιών στο σχολείο αντιμετωπίστηκε από την πολιτεία

5. Ειδική Έκδοση, τεύχος 05, Τόμος 002, σ. 189 και 73 αντίστοιχα.

6. Νούτσος, Χ. «Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική» (Αθήνα: Θεμέλιο, 1986), Πετρόχειλος, Γ. (επιμ) «Η Ελληνική διασπορά στη Δ. Ευρώπη», Πρακτικά συνεδρίου, που οργανώθηκε από την Ένωση Ελλήνων πανεπιστημιακών στην Αθήνα 13-14/9/84 (Αθήνα: Εκδ. Βασιλόπουλος, 1985), Τσιάκαλος, Γ. «Προβλήματα παιδείας στην κοινωνία των μεταναστών», στο Πετρόχειλος, Γ. (επιμ), «Η Ελληνική διασπορά στη Δ. Ευρώπη» (Αθήνα: Εκδ. Βασιλόπουλος, 1985) σ. 48-65, Τσιάκαλος, Γ. «Η υπόσχεση της Παιδαγωγικής» (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 2001), Τσουκαλάς Κ. «Εξάρτηση και αναπαραγωγή» (Αθήνα: Θεμέλιο, 1987), Φραγκουδάκη, Α. «Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης» (Αθήνα: Παπαζήσης, 1985).

7. Μια απλή μελέτη των Προγραμμάτων σπουδών που αναφέρονται στους Οδηγούς Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ από την ίδρυσή του αναδεικνύει το ζήτημα της στροφής στην εκπαίδευση των Δασκάλων.

ως πρόβλημα και ως μια κατάσταση του εκπαιδευτικού συστήματος και του σχολείου, που χρειαζόταν ένα είδος «θεραπευτικής» παρέμβασης για την επίλυσή της.

Με το Νομοθετικό Διάταγμα 339/74⁸ «Περί ιδρύσεως και λειτουργίας Γυμνασίου Αποδήμων Ελληνοπαίδων μετά Μαθητικής Εστίας» ιδρύεται στην Αθήνα το ημερήσιο εξατάξιο γυμνάσιο αρρένων αποδήμων. Οι λόγοι ίδρυσής του συνίστανται στην αποτυχία ένταξης των παιδιών αυτών στο «κανονικό» σχολείο. Στόχος του σχολείου αυτού, «η διαπαιδαγώγηση και η μόρφωση των απόδημων ελληνοπαίδων» (θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η μελέτη των εκθέσεων της επισημονικής επιτροπής του ΚΕΜΕ και τυχόν ερωτημάτων του ΥΠΕΠΘ προς την εκπαιδευτική κοινότητα, καθώς και η διερεύνηση των πιθανών προτάσεων των εκπαιδευτικών και των τότε επιθεωρητών για την ίδρυσή τους).

Η επιστροφή Ελλήνων μεταναστών τη δεκαετία αυτή συμπληρώνεται και με τον επαναπατρισμό χιλιάδων πολιτικών προσφύγων του εμφυλίου πολέμου (1946-49). Το πρόβλημα στην εκπαίδευση εστιάζεται από πλευράς πολιτείας σε λογικές μορφωτικού και γνωστικού ελλείμματος των παιδιών των παλιννοστούντων. Στη συνέχεια, διαμορφώνεται ένα πλαίσιο ρυθμίσεων για ζητήματα αναγνώρισης του «μορφωτικού κεφαλαίου» των παιδιών αυτών μέσω κατατακτηρίων εξετάσεων στο πλαίσιο του υπάρχοντος σχολικού θεσμού χωρίς να λαμβάνεται μέριμνα στήριξης ή βοήθειας μέσω ειδικών προγραμμάτων στη γλώσσα. Τα παιδιά στην ουσία αφήνονται στην τύχη τους, αφού για ένα χρόνο ο καθηγητής (φιλόλογος) δεν θα τα βαθμολογεί («δεν βαθμολογείται στα μαθήματα των αρχαίων Ελληνικών και των Νέων Ελληνικών»). Το ίδιο θα ισχύει και για τα παιδιά παλιννοστούντων που φοιτούν στο δημοτικό σχολείο, καθώς και αυτά δεν θα βαθμολογούνται στο μάθημα της γλώσσας. Σύμφωνα με την πολιτεία, δηλαδή, το επόμενο διδακτικό έτος το παιδί αυτό θα έχει φτάσει στο ίδιο επίπεδο γλωσσικής επάρκειας, που θα έχουν οι συμμαθητές του και θα βιώνει κανονικά το σύνολο των διαδικασιών του σχολικού θεσμού, των εξετάσεων και της βαθμολόγησης, αφού ένας χρόνος θα ήταν αρκετός για να εμβαπτισθεί το παιδί στο νέο πολιτιστικό περιβάλλον.

Έτσι, τρία Προεδρικά Διατάγματα: το 417/77⁹, το 578/77¹⁰ και το 155/1978¹¹ «Περί κατατάξεων μαθητών Αλλοδαπής στερουμένων τίτλων μαθητικής κατάστασης συνεπεία πολεμικών γεγονότων» θα προσπαθήσουν να λύσουν ζητήματα, τα οποία στην ουσία δημιουργούν διαδικασίες σχολικής αποτυχίας των παλιννοστούντων μαθητών.

8. ΦΕΚ Α' 61/11.3.1974.

9. ΦΕΚ Α' 129/13.03.77.

10. ΦΕΚ Α' 191/07.07.77.

11. ΦΕΚ Α' 33/08.03.78.

Ως συνέχεια της παραπάνω θεσμικής κατάστασης και λόγω της συνεχιζόμενης παλιννόστησης Ελλήνων από τη Δ. Γερμανία το 1980, ιδρύονται με την Υπουργική Απόφαση Φ818.2/Ζ/4139¹², τάξεις υποδοχής (ΤΥ) και τα φροντιστηριακά τμήματα (ΦΤ), τα οποία δημιουργούνται – προορίζονται για τη φοίτηση των μαθητών που προέρχονται από τη Δ. Γερμανία. Σε αυτήν την Απόφαση καταγράφεται ο σκοπός ιδρύσεως των τάξεων υποδοχής και των φροντιστηριακών τμημάτων, στον οποίο διαφαίνεται το αφομοιωτικό μοντέλο προσέγγισης στο πλαίσιο του μονοπολιτισμικού ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Χωρίς να ορίζεται ρητά, υπονοείται ότι, για να ενταχθούν τα επαναπατριζόμενα παιδιά στην ελληνική κοινωνία, πρέπει να αποβάλλουν κάθε ξενόφερτο πολιτισμικό στοιχείο που φέρνουν μαζί τους: *«Σκοπός των τάξεων υποδοχής είναι γενικώς η βοήθεια των μαθητών να ενταχθούν στο ελληνικό σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον και στον ελληνικό τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς»*. Πίσω από τη λογική της ένταξης στον ελληνικό τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς διαμορφώνονται όλες εκείνες οι εθνικιστικές, εθνοκεντρικές και ομογενοποιητικές εκπαιδευτικές διαδικασίες, που δομούνται στο πλαίσιο του παρα-προγράμματος κρυφού αναλυτικού προγράμματος του σχολείου (που αναφερθήκαμε προηγουμένως).

Το 1981 για πρώτη φορά στο άρθρο 4, παράγραφος 12 του Προεδρικού Διατάγματος 497/81¹³ *«Περί τροποποιήσεως και αντικαταστάσεως διατάξεων του ΠΔ 483/77 Περί οργανώσεως και λειτουργίας των Δημοτικών Σχολείων Δημοσίου και Ιδιωτικής Εκπαιδεύσεως»* γίνεται νύξη για την εκπαίδευση παιδιών μεταναστών στην Ελλάδα, *«οι επικαλούμενοι ξένην υπηκοότητα»*, και ένταξή τους στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (όλο το άρθρο στο επόμενο υποκεφάλαιο 4.1.2).

Καταγράφεται πλέον ως γεγονός η παρουσία οικογενειών μεταναστών στην Ελλάδα και, επειδή η παρουσία των παιδιών τους γίνεται πλέον αισθητή στο σχολείο, κρίνεται ότι τα παιδιά αυτά θα πρέπει να βοηθηθούν στις τάξεις υποδοχής, για να μπορέσουν να ενταχθούν κανονικά στις σχολικές τάξεις. Έτσι, οι τάξεις υποδοχής επιφορτίζονται με ένα επιπλέον εκπαιδευτικό έργο, αυτό της ταχύρρυθμης εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε παιδιά μεταναστών. Στο Προεδρικό Διάταγμα 494/1983¹⁴ με την *«Ίδρυση τάξεων υποδοχής για την εκπαίδευση τέκνων υπηκόων μελών και μη μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων»*, αν και φαίνεται να ιδρύεται ένας καινούργιος εκπαιδευτικός θεσμός, στην πραγματικότητα δεν φαίνεται να δημιουργείται κάτι το διαφορετικό από τις τάξεις υποδοχής της Υπουργικής απόφασης του 1980. Θα λέγαμε ότι εμπλουτίζεται το περιεχόμενο των τάξεων υποδοχής ως προς τον μαθητικό πληθυσμό,

12. ΦΕΚ Β' 1105/4.11.1980.

13. ΦΕΚ Α' 134/25-5-1981.

14. ΦΕΚ Α' 186/27-12-1983.

αφού στο Προεδρικό Διάταγμα 494/1983 ορίζεται ότι η ίδρυση των τάξεων υποδοχής αφορά όλους τους μετανάστες εργαζόμενους ανά την Ελλάδα. Λόγω αυτής της ιδιαιτερότητας εμπλουτίζεται και ο σκοπός της λειτουργίας των τάξεων υποδοχής, που είναι, αφενός, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, και αφετέρου, η διατήρηση των πολιτισμικών και εθνικών στοιχείων των χωρών προέλευσης των μαθητών προκειμένου, όταν οι γονείς αποφασίσουν να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους, αν εκλείψουν οι λόγοι παραμονής τους στην Ελλάδα, τα παιδιά να ενταχθούν εύκολα στην εκεί πραγματικότητα (άρθρο 2 παράγραφος 1 και 2). Διαφαίνεται εδώ η επιρροή από το γερμανικό μοντέλο του φιλοξενούμενου εργάτη και της σχολικής εκπαίδευσης των αλλοδαπών, σύμφωνα με το οποίο οργανώνεται η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών στη λογική ότι θα επιστρέψουν στη χώρα τους. Είναι γεγονός ότι στα άρθρα του Προεδρικού Διατάγματος 494/1983 φαινόταν ότι τα παιδιά μεταναστών θα είχαν τη δυνατότητα να διδαχθούν στις τάξεις υποδοχής και τη μητρική τους γλώσσα. Κάτι τέτοιο όμως δεν καταγράφηκε στην πράξη. Επιπλέον, πουθενά δεν καταγράφεται η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης, ή ο εμπλουτισμός των προγραμμάτων των σχολείων, όπου λειτουργούν τέτοιες τάξεις (για την εποχή εκείνη), με αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, κάποια παιδιά μεταναστών, πλουσίων και εύπορων οικογενειών και, ιδίως αυτών που προέρχονταν από χώρες με ισχυρή μητρική γλώσσα και κατοικούσαν σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, είχαν τη δυνατότητα να διδάσκονται στη μητρική τους γλώσσα φοιτώντας σε ιδιωτικά σχολεία, όπως το αμερικάνικο σχολείο, το γερμανικό σχολείο, κ.λπ. Οι υπόλοιποι/ες αλλοδαποί/ες μαθητές/τριες και, κυρίως οι προερχόμενοι/ες από κατώτερα οικονομικά στρώματα και από χώρες με αδύναμες μητρικές γλώσσες, βρέθηκαν στην πράξη αντιμέτωποι/ες με την αφομοιωτική εκπαιδευτική πολιτική, όπως αυτή προέκυπτε τόσο από την ευρύτερη εθνοκεντρική εκπαιδευτική πολιτική όσο και από την Υπουργική Απόφαση του 1980. Τόσο οι τάξεις υποδοχής όσο και τα φροντιστηριακά τμήματα αποκτούν νομική υπόσταση βάσει του άρθρου 45 του Νόμου 1404/83¹⁵.

Το 1984 και το 1985 ιδρύονται σχολεία αποδήμων (στην ουσία παλιννοστούντων) και των δυο βαθμίδων εκπαίδευσης στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (Προεδρικό Διάταγμα 435/84¹⁶ και Προεδρικό Διάταγμα 369¹⁷).

Το ΥΠΕΠΘ προσπαθεί να επιφέρει τον εκσυγχρονισμό των τάξεων υποδοχής στις απαιτήσεις της δεκαετίας, που ξεκινά το 1990 με το άρθρο 2 του Νόμου 1894/90. Ωστόσο, βασικές ρυθμίσεις των τάξεων υποδοχής και των φροντιστηριακών τμημάτων θα δημιουργηθούν τέσσερα χρόνια αργότερα με την

15. ΦΕΚ Α' 173/24.11.83.

16. ΦΕΚ Α' 154/10.10.84.

17. ΦΕΚ Α' 131/22.7.85.

Υπουργική Απόφαση Φ2/378/Γ1/1124¹⁸. Σε αυτήν την Υπουργική Απόφαση πλέον καταγράφεται η από κοινού αντιμετώπιση της εκπαίδευσης παιδιών μεταναστών και παλιννοστούτων.

Σε πολιτικό επίπεδο, δυο καθοριστικά γεγονότα ιστορικής σημασίας που σηματοδοτούν την πενταετία 1989-1994, έχουν άμεσες επιπτώσεις και στην Ελλάδα: α) το γκρέμισμα του τείχους του Βερολίνου και η διάλυση τόσο της ΕΣΣΔ όσο και του Συμφώνου της Βαρσοβίας και β) οι αλλαγές του πολιτικού συστήματος της Αλβανίας και το άνοιγμα των συνόρων της Ελλάδας προς την ελληνική μειονότητα της Αλβανίας. Έτσι, μέλη της Ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, αλλά και μεγάλο μέρος αλβανικού πληθυσμού επιδιώκοντας καλύτερες συνθήκες ζωής κινούνται προς τις χώρες της Ευρώπης μεταξύ αυτών και προς την Ελλάδα. Επιπλέον, μεγάλες μάζες πληθυσμού Ποντίων ελληνικής καταγωγής από δημοκρατίες της πρώην ΕΣΣΔ έρχονται στην Ελλάδα. Όλο αυτό το σκηνικό συμπληρώνεται και από μετακινήσεις ανθρώπων από την Ασία προς την Ευρώπη με ενδιάμεσο σταθμό την Ελλάδα, ή και με προορισμό την Ελλάδα. Για τα επόμενα χρόνια αυτό το γεγονός θα δημιουργήσει νέες ανάγκες και προκλήσεις για το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, αφού ο μαθητικός πληθυσμός πλέον θα αποτελείται κατά 10% από παιδιά μεταναστών και παλιννοστούτων.

3.2. Εκπαίδευση για Ρομά

Το ενδιαφέρον της επίσημης πολιτείας για την εκπαίδευση των Ρομά αρχίζει από τη δεκαετία του '80. Οι πρώτες προσπάθειες εκπαίδευσης αφορούσαν κυρίως τους ενήλικες Ρομά και πραγματοποιούνται από τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΓΓΛΕ) στις κατά τόπους Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ). Έτσι, οι πρώτες προσπάθειες για την εκπαίδευση των Ρομά και οι εμπειρίες που προέκυψαν ούτε σχεδιάστηκαν, ούτε δομήθηκαν από το ΥΠΕΠΘ (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων), τον επίσημο φορέα της εκπαίδευσης δηλαδή, αλλά από τη ΓΓΛΕ που τότε δεν ανήκε στις υπηρεσίες του. Βέβαια, μια κινητικότητα γύρω από ζητήματα πολιτογράφησης των Ρομά, για λόγους συμμόρφωσης της χώρας στα διεθνή πλαίσια (όπως εξηγούμε παρακάτω), διαμόρφωσε στα τέλη της δεκαετίας του '70 ένα ευρύτερο ενδιαφέρον της πολιτείας για τακτοποίηση αστικοδημοτικών και πολιτικών δικαιωμάτων των Ρομά. Το διεθνές πολιτικό περιβάλλον διαμορφώθηκε κυρίως από τα παρακάτω κείμενα: τη Διεθνή Σύμβαση για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων του ΟΗΕ¹⁹, η οποία επικυρώθηκε από την Ελλάδα

18. ΦΕΚ Β' 930/14.12.1994.

19. ΟΗΕ, Διεθνή Σύμβαση για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων, 1965.

με τον Νόμο 494/1970²⁰, τη Διεθνή Σύμβαση κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση της UNESCO²¹, η οποία δεν κυρώθηκε από την Ελλάδα²² και κυρίως τη Σύσταση του ΟΗΕ προς τα κράτη μέλη το 1977 για τακτοποίηση πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των Ρομά. Έτσι, στο πλαίσιο της συμμόρφωσης της Ελληνικής Πολιτείας εκδίδεται η Γενική Διαταγή του Υπουργείου Εσωτερικών (υπ. αριθμό 69468/212/20.10.78) με θέμα: «*Τακτοποίηση από απόψεως ιθαγενείας των διαβιούντων στη χώρα μας αθιγγάνων*» και η υπ. αριθμό 16701/12.3.79 Γενική Διαταγή του Υπουργείου Εσωτερικών με θέμα: «*Περί εγγραφής των αδήλων Αθιγγάνων*».

Επηρεασμένοι οι τότε υπεύθυνοι του ΥΠΕΠΘ από τη διεθνή συγκυρία για την εκπαίδευση πολιτισμικών μειονοτήτων, μεταναστών και διακινούμενων εργατών στην Ευρώπη, κ.λπ. δείχνουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον προς τη νομική συμμόρφωση για ζητήματα εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά. Έτσι, η πρώτη επίσημη αναφορά σε επίπεδο εκπαίδευσης καταγράφεται στο Προεδρικό Διάταγμα 497/81²³, το οποίο έφερε τον τίτλο «*Περί τροποποίησης και αντικατάστασης διατάξεων του Προεδρικού Διατάγματος 483/77. Περί οργάνωσης και λειτουργίας των Δημοτικών Σχολείων Δημοσίου και Ιδιωτικής Εκπαίδευσης*». Πιο συγκεκριμένα, σε δυο παραγράφους (11 και 12) του άρθρου 4 ορίζονται τα εξής: παράγραφος 11 «*Οι μαθηταί τέκνα Αθιγγάνων μην έχοντες ουδεμίαν υπηκοότητα, εγγράφονται εις την πρώτη τάξιν των Δημοτικών Σχολείων βάσει ληξιαρχικής πράξεως γεννήσεως των και βαπτίσεως. Ακολούθως δε δι' εγγράφου του ο Διευθυντής του Σχολείου γνωρίζει τούτο προς την οικείαν Νομαρχίαν, ίνα μεριμνήση διά την τακτοποίησιν του θέματος της ιθαγενείας των εις τα οικεία μητρώα ή δημοτολόγια. Διά τας λοιπάς τάξεις των Δημοτικών σχολείων οι μαθηταί ούτοι εγγράφονται βάσει των τίτλων σπουδών*». Στην παράγραφο 12 ορίζονται: «*Οι επικαλούμενοι ξένην υπηκοότητα, ως και οι μη δυνάμενοι να αποδείξουν την κτήσιν της ελληνικής ή ξένης ιθαγενείας, προκειμένου να εγγραφούν εις οιαδήποτε τάξιν των Δημοτικών σχολείων, οφείλουν να προσκομίζουν αντί του πιστοποιητικού της παραγράφου 4α του παρόντος άρθρου πιστοποιητικό ιθαγενείας του Υπουργείου Εσωτερικών*». Προβλήματα που ανακύπτουν και άρα θα οδηγούσαν στη μη εγγραφή των παιδιών Ρομά, έχουν να κάνουν με τη ληξιαρχική πράξη γέννησης, ή βάπτισης για την περίοδο αυτή, αφού οι περισσότεροι Ρομά δεν είχαν τακτοποιήσει τις αστικοδημοτικές τους υποθέσεις –οικογενειακές μερίδες, κ.λπ. Επιπλέον, σπάνια την περίοδο αυτή γινόταν από τους Ρομά χρήση των νοσοκομείων για τη γέννηση, από όπου θα μπορούσαν να προμηθευτούν πιστοποιητικά, ή αντίστοιχες ληξιαρχικές πράξεις γέννησης (παράγραφος 11). Σε αυτό

20. ΦΕΚ Α' 77/1970.

21. UNESCO, Διεθνή Σύμβαση κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση, 1960.

22. Όπως αναφέρει ο Χατζηκωνσταντίνου, Κ. στο παρόν βιβλίο 2.2.3.1.

23. ΦΕΚ Α' 134/25.5.1981.

πρέπει να προστεθεί ότι ως ανιθαγενείς και χωρίς υπηκοότητα πολλοί/ες Ρομά δεν είχαν ταυτότητα, οπότε και η όποια καταγραφή τους στα νοσοκομεία και εγγραφή τους μέσω των υπηρεσιών των νοσοκομείων στα κατά τόπους ληξιαρχεία ήταν αδύνατη, έως ανύπαρκτη. Έτσι, καθίσταται ανενεργό το περιεχόμενο της παραγράφου 11. Αυτή η διαδικασία σε συνδυασμό με τις γραφειοκρατικές δομές του Υπουργείου Εσωτερικών για την απόκτηση Πιστοποιητικού Ιθαγένειας την εποχή εκείνη, όπως ορίζει η παράγραφος 12, καθιστούν αδύνατη την εγγραφή των παιδιών Ρομά στο σχολείο. Σε αυτά πρέπει να προστεθεί και το γεγονός του υψηλού αναλφαβητισμού που χαρακτηρίζει την περίοδο αυτή τους Ρομά σε συνδυασμό με τις συνθήκες διαβίωσής τους σε καταυλισμούς και τις τακτικές μετακινήσεις για εργασία²⁴. Το κράτος επιδεικνύει μια προσπάθεια συμμόρφωσης στις επιταγές της τότε ΕΟΚ μέσω του πολύπλοκου αυτού σχεδιασμού, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τα προβλήματα που βιώνουν οι Ρομά και τα οποία χρήζουν άμεσης παρέμβασης για επίλυση. Η φαινομενική πολιτική βούληση, αλλά και η πολιτική αδιαφορία έναντι των προβλημάτων επιβίωσης των Ρομά καταγράφεται στον σχολικό αποκλεισμό των Ρομά. Το πλέγμα, λοιπόν, των νομικών ρυθμίσεων στην ουσία διαμορφώνει – δημιουργεί ένα σύστημα αντιφάσεων και αντινομιών, το οποίο αντί να διευκολύνει, προβάλλει και δημιουργεί μια σειρά από αξιόπεραστα εμπόδια στη σχολική ένταξη των παιδιών Ρομά.

Αυτήν τη χρονική περίοδο, το πρώτο τέταρτο της δεκαετίας του '80, καταγράφονται επιστημονικές αναζητήσεις και εξελίξεις στον τομέα της διαπολιτισμικής και αντιρατσιστικής εκπαίδευσης. Στον ελληνικό επιστημονικό χώρο τίθενται ζητήματα, όπως στον διεθνή διάλογο για την εκπαίδευση των μεταναστών στη μητρική τους γλώσσα, ή τη διδασκαλία στη γλώσσα της χώρας υποδοχής ως δεύτερης, κ.λπ.²⁵ Επιπλέον, η Ελλάδα επικυρώνει Διεθνείς Συμβάσεις, οι οποίες στο σύνολό τους θέτουν τα ζητήματα της εκπαίδευσης ως πρωταρχικά ζητήματα του σεβασμού της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Αυτά τα γεγονότα πρέπει να συνδυαστούν με το γεγονός της ψήφισης του Νόμου 1566/85 «περί της εκπαίδευσης», στον οποίο για πρώτη φορά στην μεταπολεμική Ελλάδα καταγράφονται σε επίσημο νομικό κείμενο του κράτους αρχές της δημοκρατικότητας του σχολείου και των ίσων ευκαιριών (ζητήματα που αποτελούν σημεία τριβής και σήμερα)²⁶. Αποτέλεσμα αυτού του κλίματος είναι η εγκύκλιος

24. Βλ. τη Διδακτορική διατριβή: Χατζηνικολάου, Α. «Αλφαβητισμός παιδιών Ρομά μέσα από τη διαδικασία της διδασκαλίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Δυνατότητες και περιορισμοί» (Θεσσαλονίκη: ΠΤΔΕ/ΑΠΘ, 2005).

25. Πετρόχειλος, ό.π.

26. Υπάρχει πλούσια αρθρογραφία και έρευνα για ζητήματα ευκαιριών στην εκπαίδευση, καθώς και καταγραφή της σχολικής διαρροής και σχολικής αποτυχίας των παιδιών Ρομά και μεταναστών που δεν κατατίθεται στην παρούσα εργασία για λόγους οικονομίας χώρου.

του υφυπουργού Παιδείας στις 14.4.87, της οποίας το περιεχόμενο διαφέρει – έρχεται σε αντιδιαστολή με εκείνο του Προεδρικού Διατάγματος 497/81. Το κείμενο της εγκυκλίου καταγράφεται ως μια σημαντική παρέμβαση στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά. Στην εγκύκλιο που απευθύνεται σε όλους τους/τις εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης περιγράφονται οικονομικοί και κοινωνικοί λόγοι για τη μη ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο. Στη συνέχεια, στο πλαίσιο μιας γενικής πολιτικής κατεύθυνσης του ΥΠΕΠΘ, παροτρύνονται οι εκπαιδευτικοί να δείξουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα παιδιά Ρομά της περιφέρειας του σχολείου τους, που δεν φοιτούν στο σχολείο. Παρά τις αντιφάσεις στο περιεχόμενο του κειμένου, αξίζει ιδιαίτερης μνείας ο πρόλογος, καθώς δεν συναντάμε κάτι τέτοιο σε εγκυκλίους που συνήθως έχουν χαρακτήρα διαταγής: *«Απευθυνόμαστε σε όλους τους εκπαιδευτικούς, για να επισημάνουμε το έντονο ενδιαφέρον και να εκφράσουμε τη βαθειά μας ανησυχία για τα εκπαιδευτικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά των Τσιγγάνων...»*.

Στην εγκύκλιο καταγράφεται, ότι πέρα από τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες των παιδιών αυτών, τα παιδιά Ρομά βιώνουν προβλήματα στο σχολείο χωρίς να καταγράφονται αυτά με σαφήνεια.

Σε αυτό το σημείο θα λέγαμε ότι η εγκύκλιος, ως επίσημη τοποθέτηση της πολιτείας, χαρακτηρίζεται από μια «προοδευτική» προσέγγιση και ευαισθησία για την εποχή της. Έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί τονίζεται ότι τα παιδιά Ρομά βιώνουν προβλήματα στο σχολείο. Αυτή η πρώτη ουσιαστική προσέγγιση της πολιτείας έρχεται σε αντίθεση, μέχρι και σήμερα, με τον σύγχρονο κοινωνικό, καθημερινό εκπαιδευτικό και δημοσιογραφικό λόγο και πολλές φορές και επίσημο - πολιτικό, στον οποίο η παρουσία των παιδιών Ρομά στο σχολείο, αλλά και των παιδιών μεταναστών, αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα στη βάση ποικίλων προφάσεων²⁷.

Στην ίδια εγκύκλιο (του 1987) διαβάζουμε: *«...Παροτρύνουμε τους εκπαιδευτικούς μας να προσπαθήσουν να ενημερωθούν για τις συνθήκες ζωής των παιδιών αυτών που διαμένουν μόνιμα ή προσωρινά στη σχολική περιοχή»* και πιο κάτω *«Κάθε παρεχόμενη διευκόλυνση για τη σχολική ένταξη των παιδιών αυτών είναι όχι μόνο επιτρεπτή, αλλά και επιβεβλημένη»*.

Η προσπάθεια ένταξης των παιδιών Ρομά στο σχολείο συνεχίζεται στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προγράμματος «Φτώχεια 3» (1989-92-93). Το πρόγραμμα υλοποιείται από το ΑΠΘ και συγκεκριμένα από το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, με επιστημονικό υπεύθυνο τον καθηγητή Γεώργιο

27. Μια μικρή αναζήτηση στον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο είναι ικανή να αναδείξει πληθώρα περιπτώσεων αποκλεισμού και διωγμών που υφίστανται Ρομά από τοπικές κοινωνίες με την προτροπή πολλές φορές και των τοπικών αρχόντων, π.χ. Εξαμίλια, Νέα Κίος, και Περαία τον Σεπτέμβριο του 2010 κ.λπ.

Τσιάκαλο. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος καταγράφονται και παραδίδονται στην πολιτεία και στην κοινωνία οι μορφές των αποκλεισμών και της φτώχειας, καθώς και ο βαθμός και τα είδη αποκλεισμού από την εκπαίδευση παιδιών Ρομά, παλιννοστούντων και μεταναστών της Δυτικής Θεσσαλονίκης και κατατίθενται συγκεκριμένες παρεμβάσεις σε πολιτικό, αυτοδιοικητικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό επίπεδο²⁸.

Η εκπαίδευση παιδιών Ρομά είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της νεοσύστατης Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1992. Έτσι, και σε έγγραφο εσωτερικής διανομής του ΥΠΕΠΘ τονίζεται η προηγούμενη συνάντηση των Υπουργών Παιδείας της ΕΟΚ με θέμα την εκπαίδευση παιδιών Ρομά. Στην εγκύκλιο ο υφυπουργός Παιδείας τονίζει «*σας πληροφορούμε ότι σύμφωνα με το ψήφισμα των Υπουργών Παιδείας των κρατών της ΕΟΚ της 22ας Μαΐου 1989 η Ελλάδα, όπως και τ' άλλα κράτη μέλη, είναι υποχρεωμένη να λάβει ειδική μέριμνα για την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων...*».

Ακολουθεί μια περίοδος δυο χρόνων, θα λέγαμε, πολιτικής «σιγής» για την εκπαίδευση παιδιών Ρομά. Τον Αύγουστο του 1995, λίγο πριν την έναρξη του σχολικού έτους, το ΥΠΕΠΘ προβαίνει σε μια σειρά ουσιαστικών συστάσεων προς τους σχολικούς συμβούλους, τους διευθυντές των σχολείων και τους εκπαιδευτικούς, με τον χαρακτηρισμό του επείγοντος για την αναζήτηση, εγγραφή και φοίτηση παιδιών Ρομά (*Εγκύκλιος: Φ4/350/Γ1/1028 επείγον*). Από ότι φάνηκε αργότερα δεν έγινε κάποια αποτίμηση από την εφαρμογή αυτής της εγκυκλίου, ιδίως στα σημεία εκείνα που αναφέρονται στην αναζήτηση και καταγραφή των παιδιών Ρομά. Έναν χρόνο αργότερα καθιερώνεται η *κάρτα φοίτησης μετακινούμενων παιδιών Ρομά*, καθώς και οδηγίες χρήσης της (*Εγκύκλιος: Φ4/155/Γ1/1257*).

28. Η παρέμβαση του προγράμματος οργανώνεται στους δήμους Μενεμένης, Ελευθερίου Κορδελιού, Ευόσμου και στη συνοικία του Φοίνικα. Η παρέμβαση εστιάζεται σε ολιστικού τύπου δράσεις (κοινωνικό εκπαιδευτικό, πολιτικό, οικονομικό, επιστημονικό, κ.λπ.). Στο πλαίσιο του προγράμματος γίνεται καταγραφή και θεσμοθετούνται ειδικές παρεμβάσεις για ένταξη των ομάδων που αναφέραμε στην εκπαίδευση και στον κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό ιστό της πόλης. Με άλλα λόγια, η παρέμβαση αποσκοπεί να απορροφήσουν οι ομάδες ενδιαφέροντός μας τα δημόσια και κοινωνικά αγαθά, από τα οποία αποκλείονται, να διασφαλίσουν και να ασκήσουν το σύνολο των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Μερικές δράσεις: Το Κέντρο Μονογονεϊκής Οικογένειας στον Εύοσμο, παραγωγή υλικών γραμματισμού, ένταξη παιδιών Ρομά και Παλιννοστούντων στα σχολεία της περιοχής, εμβολιασμοί, κ.λπ. Το υλικό, από τις καταγραφές, τις παρεμβάσεις, κ.λπ. διαμόρφωσε - επηρέασε σημαντικά και το θεωρητικό πλαίσιο της παιδαγωγικής προσέγγισης δίνοντας νέες δυνατότητες στην εκπαιδευτική διαδικασία.

4. Δεύτερη Περίοδος 1996-2010

4.1. Γενικά σχόλια για την περίοδο

Α. Την περίοδο αυτήν τη χαρακτηρίζουν τα παγκόσμια γεγονότα των τοπικών πολέμων: η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, η πρώτη και η δεύτερη εισβολή των Αμερικανικών στρατευμάτων στο Ιράκ, η εισβολή στο Αφγανιστάν, η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους της Ν Υόρκης. Τα γεγονότα αυτά, αφενός, δημιούργησαν νέες αιτίες μετανάστευσης και προσφυγιάς και, αφετέρου, συνετέλεσαν στη διαμόρφωση πλαισίων διαχείρισης πολλές φορές της μετανάστευσης στη βάση θρησκειώματος. Έτσι, σε παγκόσμιο επίπεδο καθιερώνεται και συσχετίζεται η μετανάστευση με την παρανομία, επικρατεί η ποινικοποίησή της με τον όρο «λαθρομετανάστευση ή λαθρομετανάστης», και παραβλέπονται οι συνθήκες διαβίωσης, ή η εκμετάλλευση των ανθρώπων που μετακινούνται. Ακραία αντιμετώπιση των μεταναστών είναι η θεώρησή τους ως εν δυνάμει τρομοκράτες κυρίως για όλους/ες εκείνους/ες που είναι μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα.

Επιπλέον, η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης και εκμετάλλευσης των χωρών του τρίτου κόσμου αναγκάζουν μεγάλο αριθμό ανθρώπων να μετακινηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο, προκειμένου να επιβιώσουν από τις προαναφερόμενες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες²⁹. Ταυτόχρονα, η επικράτηση του οικονομικού μοντέλου της παγκοσμιοποίησης αρχίζει να έχει επιπτώσεις στις οικονομίες του πλανήτη. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αυτό το πλαίσιο διαμορφώνει θεσμικές παρεμβάσεις κοινής διαχείρισης των μετακινούμενων πληθυσμών από τις χώρες που προαναφέραμε. Κύριο χαρακτηριστικό είναι οι επιλεκτικές διαδικασίες αποδοχής μεταναστών στη βάση του οικονομικού οφέλους - φτηνά εργατικά χέρια και φτηνά επιστημονικά προσόντα - ενώ για τους υπόλοιπους μετανάστες υιοθετείται η ποινική και παραβατική προσέγγιση και η επαναπρώθηση. Συγχρόνως, δημιουργούνται οι πρώτοι σταθμοί επιλογής μεταναστών (στρατόπεδα υποδοχής) κοντά στα νότια και νοτιοανατολικά σύνορα της Ευρώπης, τη φύλαξη των οποίων θεσμικά τουλάχιστον αναλαμβάνει ειδική υπηρεσία (FRONTEX)³⁰.

Σε αυτό το οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο διαμορφώνονται πολιτικές διαχείρισης της μετανάστευσης και στην Ελλάδα με τη θεσμοθέτηση ειδικών Νόμων για το άσυλο, τη «λαθρομετανάστευση», τη μετανάστευση με την καθιέρωση κάρτας του μετανάστη και τελευταία την απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας, κ.λπ. Η ενασχόληση και ανάλυση της σύντομης ιστορικής εξέλιξης του νομικού πλαισίου στη χώρα μας σχετικά με μετανάστες, με χορήγηση υπηκοότητας σε

29. Τσιάκαλος, Γ. «Οδηγός αντιρατσιστικής εκπαίδευσης» (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000) σ. 38-43.

30. Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής.

μετανάστες, με χορήγηση ασύλου, κ.λπ. θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη και διαφωτιστική για το πως αυτό το πλαίσιο επιδρά στην εκπαίδευση των παιδιών των παραπάνω ομάδων. Παρατίθενται αμέσως μετά οι νόμοι που αφορούν στις παραπάνω περιπτώσεις.

B. Η Ελλάδα είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 και στο Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967. Η βασική νομοθεσία για το άσυλο περιλαμβάνει τον Νόμο 2452/1996, τα Προεδρικά Διατάγματα 189/1998 (*σχετικά με τη χορήγηση αδειών εργασίας*), 61/1999 (*σχετικά με τη διαδικασία ασύλου και την οικογενειακή επανένωση προσφύγων*) και 266/1999 (*σχετικά με το κέντρο υποδοχής στο Λαύριο και ζητήματα πρόσβασης των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο σε ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη*). Το περιεχόμενο πολλών από τις διατάξεις της ισχύουσας νομοθεσίας την περίοδο αυτή αφορούν γυναίκες αιτούσες άσυλο, παιδιά που έχουν χωριστεί από τις οικογένειές τους, καθώς και ζητήματα υποδοχής και στέγασης των προσφύγων.

Η υπάρχουσα νομοθεσία στην Ελλάδα δεν εγγυάται στους αιτούντες άσυλο την ικανοποίηση του δικαιώματός τους για στέγαση, ενώ από νομικής άποψης δεν υφίστανται τα ελάχιστα δεσμευτικά κριτήρια για τη λειτουργία και τις υπηρεσίες των κέντρων υποδοχής.

Οι συνήθεις τρόποι προσέγγισης σε σχέση με τις πολιτικές υποδοχής προσφύγων επικεντρώνονται στη διάκριση που βασίζεται στο φύλο, την ηλικία και στη διαφοροποίηση των πολιτικών έναντι αλλοδαπών και μειονοτήτων. Επιπλέον, στον δημοσιογραφικό λόγο εμφανίζονται θέματα που αφορούν στη συμμόρφωση του κράτους σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα σε θέματα στέγασης, υγείας και εκπαίδευσης των προσφύγων, ή αποφάσεις των δικαστικών και αστυνομικών οργάνων σε αιτήματα προσφύγων για άσυλο. Η συμμόρφωση του κράτους συνήθως περιορίζεται σε δικαστικές αποφάσεις και άλλα παραδείγματα κρατικών πρακτικών (διοικητικές αποφάσεις, επίσημα κρατικά έγγραφα και έγγραφα διαμόρφωσης πολιτικών) και όχι τόσο σε «πραγματικές πρακτικές», που αφορούν στην ίδια την καθημερινή ζωή των προσφύγων. Κάνοντας λόγο για «πραγματικές πρακτικές» εννοούμε όλα όσα κάνουν τα κράτη και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, ως συνεργάτες, σε αντίθεση με όλα όσα λένε ότι κάνουν.

Τελικά, σε επίπεδο διοικητικών διευθετήσεων, το Υπουργείο Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξεως (Γραφείο Ασύλου) είναι υπεύθυνο για όλα τα θέματα που αφορούν στην καταγραφή των αιτούντων άσυλο και τη διαδικασία καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα, ενώ το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης είναι υπεύθυνο για τη στέγαση και για τα περισσότερα από τα ζητήματα υποδοχής (σε κέντρα υποδοχής ή σε κάποια κρατητήρια αστυνομικών τμημάτων).

Στην περίπτωση της εκπαίδευσης των παιδιών προσφύγων στην Ελλάδα ισχύουν οι διατάξεις του άρθρου 72 του Νόμου 3386/2005³¹ «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική επικράτεια»: «Κατ' εξαίρεση, με ελλιπή δικαιολογητικά μπορεί να εγγράφονται στα δημόσια σχολεία και τέκνα υπηκόων τρίτων χωρών, εφόσον: α. Προστατεύονται από το ελληνικό κράτος με την ιδιότητα του πρόσφυγα και όσων τελούν υπό την προστασία της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών, β. Προέρχονται από περιοχές, στις οποίες επικρατεί έκρυθμη κατάσταση, γ. Έχουν υποβάλει αίτηση για τη χορήγηση ασύλου, δ. Είναι υπήκοοι τρίτων χωρών που διαμένουν στην Ελλάδα, ακόμη και αν δεν έχει ρυθμιστεί η νόμιμη διαμονή τους σε αυτήν».

Η Ελλάδα, στο θέμα της εκπαίδευσης των παιδιών προσφύγων, οφείλει να λάβει υπόψη της, όπως τονίζεται στο περιεχόμενο του προαναφερθέντος νόμου, τις συστάσεις της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, η οποία στις «Κατευθυντήριες αρχές για την πολιτική και τη διαδικασία στα πλαίσια εξέτασης αιτημάτων ασύλου Ασυπόδευτων Παιδιών» (Γενεύη, Φεβρουάριος 1997) συστήνει στα κράτη, για τα ζητήματα της εκπαίδευσης αυτών των παιδιών, να εφαρμόζουν απαρέγκλιτα το άρθρο 28 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού, που έχει ως θέμα την εκπαίδευση.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι τα ζητήματα της εκπαίδευσης των παιδιών προσφύγων εμπλέκονται στην πληθώρα των διαφόρων νομικών διατάξεων, που σε συνδυασμό με τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που βιώνουν - τόσο στα κέντρα υποδοχής όσο και σε διάφορα ιδρύματα πολλές φορές χωρισμένα από τις οικογένειές τους- διαμορφώνουν το πλαίσιο αποκλεισμού τους από την εκπαίδευση. Παρόλα αυτά οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι σε επίπεδο καθαρά εκπαιδευτικής διαχείρισης της φοίτησης ενός παιδιού πρόσφυγα, ή αλλοδαπού χωρίς νόμιμη διαμονή στο σχολείο, η νομική οδηγία είναι σαφής και άρα άμεσα εκτελεστή από τον/τη διευθυντή/τρια του σχολείου: Να φροντίσει για την εγγραφή και τη φοίτηση του παιδιού στο σχολείο, όπως ορίζεται καθαρά στο Προεδρικό Διάταγμα 201/98 άρθρο 7 παράγραφος 8. Στην παράγραφο 8 ορίζεται ρητά ότι ο διευθυντής οφείλει να εγγράψει στο σχολείο για φοίτηση κάθε παιδί μετανάστη που δεν έχει δικαιολογητικά. Ο νομοθέτης όμως συστήνει τη μη έκδοση τίτλου σπουδών, αλλά απλής βεβαίωσης, για την οποία δεν ορίζεται, αν, και κατά πόσο έχει ισχύ αποφοίτησης η ολοκλήρωση σπουδών μιας τάξης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. (Το Προεδρικό Διάταγμα 201/98 είναι ο οδηγός λειτουργίας των σχολείων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αυτήν την περίοδο).

31. ΦΕΚ Α' 212/23.8.2005.

4.2. Εκπαιδευτικές ρυθμίσεις για όλες τις ομάδες

Την περίοδο που εξετάζουμε εδώ, κύρια αναφορά που αφορά την εκπαίδευση αυτών των ομάδων, αποτελεί ο νόμος της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (Νόμος 2413/1996, άρθρα 34, 35, 36, 37)³².

Ο τρόπος, με τον οποίο νοείται η διαπολιτισμική εκπαίδευση στο νομικό κείμενο, συγκλίνει στη λογική επίλυσης ενός προβλήματος της εκπαίδευσης, που δημιουργείται από την παρουσία παιδιών μεταναστών, προσφύγων, μειονοτήτων και Ρομά με γνώμονα τον διαχωρισμό αυτών των παιδιών σε ειδικά σχολεία, τα οποία ονομάζει Σχολεία Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, στα οποία θα εφαρμόζονται ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Αν και είναι γνωστό ότι η πολυπολιτισμικότητα της κοινωνίας έχει διαχρονικό χαρακτήρα και ότι δεν υφίστανται μονοπολιτισμικές κοινωνίες, φαίνεται ότι η πολιτεία επιδιώκει την πολιτισμική ομοιομορφία. Η παρουσία για παράδειγμα και των Ρομά (όπως και άλλων ομάδων) στον Ελλαδικό χώρο σε βάθος σχεδόν χιλιετίας από μόνη της είναι ένα παράδειγμα που, αφενός, ισχυροποιεί τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας και αφετέρου, η μη απόδοση στους Ρομά κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων έως το 1979 αναδεικνύει το ζήτημα της μονοπολιτισμικής προσέγγισης του ελληνικού κράτους³³.

Την ίδια περίοδο καταγράφεται και η συνέχιση των προγραμμάτων φοίτησης των παιδιών των ομάδων που εξετάζουμε, στις τάξεις υποδοχής και στα φροντιστηριακά τμήματα. Χαρακτηριστικό της λειτουργίας τους είναι ότι απαιτείται η κατά έτος έγκριση της λειτουργίας τους από τις κατά τόπους Διευθύνσεις εκπαίδευσης παλαιότερα και τις Περιφερειακές Διευθύνσεις τα τελευταία πέντε χρόνια. Επιπλέον, σε επίπεδο εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, οργανώνονται και εφαρμόζονται την περίοδο αυτή για κάθε ομάδα ξεχωριστά, ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα παρέμβασης, την ευθύνη των οποίων έχει αναλάβει το ΥΠΕΠΘ μέσω του νεοϊδρυθέντος Ινστιτούτου Διαπολιτισμικής, όπως επικράτησε να λέγεται το ΙΠΟΔΕ, το οποίο θεσμοθετήθηκε με τον Νόμο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης³⁴.

32. ΦΕΚ Α' 124/17.6.1996.

33. Υπουργική Απόφαση 1979, ό.π.

34. Το πρόγραμμα εκπαίδευσης μεταναστών και παλιννοστούτων έχει αναλάβει να εκπονήσει η Φιλοσοφική Σχολή του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Το πρόγραμμα εκπαίδευσης Ομογενών εξωτερικού το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης και το πρόγραμμα εκπαίδευσης Τσιγγανοπαίδων η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Στα προγράμματα καταγράφονται οι πληθυσμοί των ομάδων στην εκπαίδευση, εκπονούνται ειδικά προγράμματα παρέμβασης με ειδικό εκπαιδευτικό υλικό και παράγεται ένας πλούτος επιστημονικών δημοσιεύσεων. Βλ. ιστοσελίδα Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών www.keda.uoa.gr. Πλούσιο υλικό διδακτικής παρέμβασης και παραγωγής επιστημονικού λόγου με έμφαση τη διαπολιτισμική του

Σχετικά με τα χρονολογικά όρια φοίτησης παιδιών στο δημοτικό σχολείο, επειδή παρουσιάζονται στα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης παιδιά Ρομά, ή παιδιά μεταναστών ηλικίας μεγαλύτερης των 12 χρονών (ηλικία ολοκλήρωσης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης), ή παιδιά που δεν ολοκλήρωσαν τη φοίτηση, ή δεν φοίτησαν ποτέ στο σχολείο, το ΥΠΕΠΘ σε ειδική εγκύκλιο³⁵ συστήνει να γίνονται δεκτά στο σχολείο παιδιά μέχρι 16 χρόνων, όπως ορίζεται στον Νόμο 1566/1985³⁶ (άρθρο 2 παράγραφος 3). Επιπλέον, συστήνει στους εκπαιδευτικούς να δείξουν ιδιαίτερη ευαισθησία στις περιπτώσεις αυτών των παιδιών και να οργανώνονται ειδικά τμήματα, όπου είναι δυνατόν, για την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Παρόλο, όμως, που έχει επικυρωθεί με νόμο η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού, στην οποία ορίζεται ότι παιδί είναι κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο από τα 18 χρόνια, δεν λαμβάνεται υπόψη στο περιεχόμενο της εγκυκλίου του ΥΠΕΠΘ. Το γεγονός αυτό έρχεται στην επιφάνεια πέντε χρόνια μετά με Απόφαση – Σύσταση του Συνηγόρου του Παιδιού για περίπτωση φοίτησης Ρομά μαθήτριας στο 5^ο Δημοτικό Σχολείο Μενεμένης (Δενδροπόταμος). Στην απόφαση του Συνηγόρου του Παιδιού προς τον Άγγελο Χατζηνικολάου (τον γράφοντα, δάσκαλο του σχολείου)³⁷ τονίζεται η αναγκαιότητα φοίτησης του παιδιού ως τα 18, όταν δεν έχει ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στην ίδια απόφαση ο Συνήγορος του Παιδιού αναφέρει ότι θα απευθύνει ερώτημα προς το ΥΠΕΠΘ για το θέμα. Δεν είναι γνωστή μέχρι σήμερα η εξέλιξη αυτού του ζητήματος.

Η αναγνώριση των οικονομικών προβλημάτων των ομάδων που εξετάζουμε φαίνεται να κατανοείται και από την πολιτεία, για αυτό υπογράφεται η εισοδηματική ενίσχυση οικογενειών με χαμηλά εισοδήματα και με τέκνα ηλικίας

Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Κρήτης και, πιο συγκεκριμένα του Εργαστηρίου Διαπολιτισμικών και μεταναστευτικών Μελετών ΕΔΙΑΜΜΕ βρίσκεται σε ιστοσελίδα <http://www.ediamme.edc.uoc.gr>.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 2000-2010 την εκπαίδευση των μεταναστών και παλιννοστούντων αναλαμβάνει το Τμήμα Παιδαγωγικής και Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής σχολής του ΑΠΘ σε συνεργασία με το Ελληνικό Παρατηρητήριο για τη Διαπολιτισμική Παιδεία και Εκπαίδευση, βλ. ιστοσελίδα <http://paratiritirio.web.auth.gr/>.

Από το 2004 και μετά στο Πρόγραμμα εκπαίδευσης Τσιγγανοπαίδων την επιστημονική καθοδήγηση αναλαμβάνει το παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, το οποίο προβαίνει σε νέα παραγωγή διδακτικού υλικού με αμεσότερες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις στα σχολεία, όπου φοιτούν παιδιά Ρομά. Στοιχεία με τη σχετική βιβλιογραφία και ανακοινώσεις βλ. στην ιστοσελίδα http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/11149/2830_programmata_entaxis_paidion_roma.pdf.

35. ΥΠΕΠΘ Γ1/226/6.3.2000.

36. ΦΕΚ Α' 167/30.9.1985.

37. Απόφαση Σύστασης με αριθμό πρωτοκόλλου 22300/2004/1/ 4.1.2005 του Συνηγόρου του Παιδιού.

υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας, Παιδείας και Εργασίας το 2002³⁸. Η απόφαση αυτή τροποποιείται αργότερα ως προς τον χρόνο καταβολής της οικονομικής ενίσχυσης. Με την Απόφαση του 2002, το ποσό της οικονομικής ενίσχυσης καταβάλλεται στην αρχή του διδακτικού έτους, ενώ με την Απόφαση Φ7/488/123516/Γ1/4-10-2010 η οικονομική ενίσχυση καταβάλλεται στο τέλος του διδακτικού έτους. Το ποσό της ενίσχυσης καταβάλλεται σε οικογένειες με ετήσιο εισόδημα μέχρι 3.000€. Και στις δυο χρονικές περιόδους η ενίσχυση των 300€ αποτελεί ελάχιστη βοήθεια. Σε αυτό πρέπει να προστεθεί και το γεγονός ότι πολλές οικογένειες μεταναστών δεν μπορούσαν να κάνουν χρήση της ενίσχυσης. Αυτήν την περίοδο, οι μετανάστες προκειμένου να έχουν τη δυνατότητα έκδοσης κάρτας παραμονής, έπρεπε να παρουσιάζουν άλλοτε 5.000€, άλλοτε 6.000€ και άλλοτε 7.000€. Έτσι, αφού θα παρουσίαζαν εισόδημα μεγαλύτερο των 3.000€ που όριζε η εγκύκλιος δεν θα μπορούσαν να επωφεληθούν αυτής της οικονομικής παροχής.

Στην αρχή κάθε διδακτικού έτους το Υπουργείο Παιδείας, με ειδική εγκύκλιο που αφορά όλες τις ομάδες, ιδρύει σε σχολεία κατά περίπτωση τάξεις υποδοχής και φροντιστηριακά τμήματα. Τα δεύτερα, κυρίως, λειτουργούν μετά τη λήξη του σχολικού προγράμματος. Δυστυχώς όμως, η στελέχωση των τάξεων υποδοχής πραγματοποιείται στο τέλος του Νοεμβρίου, τρεις μήνες μετά την έναρξη των μαθημάτων. Η συμβολή αυτού του θεσμού, από την αρχή λειτουργίας του μέχρι σήμερα, δεν έχει αποτιμηθεί σε κάποια επίσημη έρευνα από φορείς του ΥΠΕΠΘ. Οι όποιες εκτιμήσεις, θετικές ή αρνητικές, αφορούν ένα περιορισμένο αριθμό αυτών των τμημάτων-τάξεων και κυρίως τον αριθμό μαθητών των ομάδων (που εξετάζουμε) που παρακολούθησαν κάποια μαθήματα στα τμήματα αυτά. Δεν υπάρχουν συστηματικές παρατηρήσεις για τη συμβολή τους στη σχολική ένταξη και σχολική επιτυχία των παιδιών μεταναστών, των Ρομά και άλλων ομάδων για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση τουλάχιστον.

Τέλος, για όλες τις ομάδες τίθενται σε ισχύ οι διατάξεις του Νόμου 3304/2005³⁹ που αφορά στην «*Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής, ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας, ή γενετησίου προσανατολισμού*».

4.3. Εκπαίδευση παιδιών μεταναστών-προσφύγων και παλιννοστούντων

Την περίοδο που εξετάζουμε στην πλανητική γειτονιά μας καταγράφονται οι εμπόλεμες ζώνες στο Ιράκ και στη Μέση Ανατολή. Επιπλέον, η επίθεση στους δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης και ο πόλεμος της πολιτισμένης δύσης κα-

38. Απόφαση ΥΠΕΠΘ Αριθμός Πρωτοκόλλου 87744/γ2/2.8.2002 και Απόφαση Λογιστηρίου του Κράτους 2/37645/0020/8.7.2002.

39. ΦΕΚ Α' 16/27.1.2005.

τά «της ισλαμικής τρομοκρατίας» στο Αφγανιστάν και στις γύρω χώρες διαμόρφωσε με επιπλέον προβλήματα το πλέγμα των γεωπολιτικών συρράξεων στην περιοχή της ήδη τεταμένης Μέσης Ανατολής. Το πολεμικό αυτό σκηνικό καθόρισε το πλαίσιο της αναζήτησης σωτηρίας χιλιάδων ανθρώπων των περιοχών αυτών μέσω της προσφυγιάς προς την Ευρώπη. Η χώρα μας αποτέλεσε για πολλούς από τους ανθρώπους αυτούς τον ενδιάμεσο σταθμό, ή τη χώρα προορισμού τους. Την ίδια περίοδο παρατηρούνται και καταγράφονται χιλιάδες μετακινήσεις ανθρώπων προς την Ευρώπη και τη χώρα μας για λόγους φτώχειας, ή φυσικών καταστροφών στις χώρες όπου ζουν (Αφρική και Ασία).

Για τους/τις πρόσφυγες στη χώρα μας ισχύει το διεθνές δίκαιο για τους πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο. Όμως, όπως παρατηρείται, καταγράφεται μια χρονοβόρα διαδικασία, με αποτέλεσμα να διεκπεραιώνονται ελάχιστες αιτήσεις ασύλου. Από την άλλη, το νομικό καθεστώς για τους μετανάστες διέπεται (την χρονική περίοδο που εξετάζουμε) από τον Νόμο 3386/2005: *Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική επικράτεια* που αντικατέστησε τον Νόμο 2910/2001 *«Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική επικράτεια κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις»*.

Οι διατάξεις των νόμων φαίνεται να αφορούν μόνο τους/τις μετανάστες/στρίες που έχουν εισέλθει στη χώρα και παραμένουν νόμιμα και, αν πάrouμε υπόψη ένα πλήθος από τα δικαιώματα του ανθρώπου, φαίνεται πως δεν ικανοποιούνται για όλους/ες εκείνους/ες τους/τις μετανάστες/στρίες, που δεν έχουν άδεια παραμονής στην Ελλάδα. Είναι χαρακτηριστικό το πλαίσιο των αντιφάσεων που διέπει το νομικό καθεστώς για τη χορήγηση άδειας παραμονής, σύμφωνα με το οποίο πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά κάποιες προϋποθέσεις, μεταξύ των οποίων να είναι ασφαλισμένοι για την κάλυψη εξόδων πιθανής νοσηλείας, ή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, ή να έχουν ήδη υποβάλλει σχετική αίτηση. Επίσης, απαιτείται να είναι υγιείς και να αποδεικνύεται από πιστοποιητικό επισήμου φορέα, και μάλιστα σε αυτό να πιστοποιείται ότι ο αλλοδαπός δεν πάσχει από νόσημα, που μπορεί να αποτελεί δημόσιο κίνδυνο σύμφωνα με τα δεδομένα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας. (άρθρα 21 και 26 του Νόμου 2910/2001⁴⁰). Η συνένωση βέβαια της οικογένειας αφορά τον νόμιμο μετανάστη που κατοικεί νόμιμα στην Ελλάδα για 2 χρόνια (άρθρο 28 Νόμου 2910/2001).

Όσον αφορά στην ασφάλιση των μη νόμιμων μεταναστών, τόσο στους προηγούμενους Νόμους (Νόμος 1975/1991, άρθρο 31 παράγραφος 2, Νόμος 2919/2001, άρθρο 51 παράγραφος 1) όσο και στον Νόμο 3386/2005, υπάρχει διάταξη, άρθρο 84, σύμφωνα με την οποία *«οι δημόσιες υπηρεσίες, οι ΟΤΑ, οι οργανισμοί κοινής ωφελείας, κοινωνικής ασφάλισης υποχρεούνται να μην παρέ-*

40. ΦΕΚ Α' 91/2.5.2001.

χουν τις υπηρεσίες τους σε υπηκόους τρίτης χώρας, οι οποίοι δεν έχουν διαβατήριο, ή άλλο ταξιδιωτικό έγγραφο, που αναγνωρίζεται από Διεθνείς Συμβάσεις και γενικά δεν αποδεικνύουν ότι έχουν εισέλθει και διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα. Εξαιρούνται τα νοσοκομεία, τα θεραπευτήρια και οι κλινικές, όταν πρόκειται για υπηκόους τρίτων χωρών που εισάγονται εκτάκτως για νοσηλεία και για ανήλικα παιδιά». Αυτό το πλαίσιο τελικά δεν εξασφαλίζει στον μετανάστη τη δυνατότητα πλήρους ιατροφαρμακευτικής στήριξης.

Από την εκμετάλλευση των μεταναστών, ανθρώπων χωρίς χαρτιά, τη δεκαετία του '90, περάσαμε στην ιδιότυπη εφαρμογή προγραμμάτων νομιμοποίησής τους με βάση τον Νόμο 2910/2001. Στην ουσία πρόκειται για μια ιδιότυπη μορφή ομηρίας των ημι-νόμιμων μεταναστών, οι οποίοι βρίσκονται σε καθεστώς παρακολούθησης και απώθησης εκτός της χώρας. Το όλο πλαίσιο της πολιτικής διαχείρισης της μετανάστευσης φαίνεται τελικά πως διαμορφώνει ουσιαστικές παρεμβολές και στην ομαλή φοίτηση των παιδιών μεταναστών.

Οι μετανάστες/στρίες χωρίς νόμιμη διαμονή (φτωχοί εργάτες και άνεργοι) δύσκολα θα μπορούσαν να θεωρηθούν πλήρως μέλη του κοινωνικού συνόλου από το θεσμικό πλαίσιο, ακόμη και αν μένουν στην Ελλάδα με κάποια σταθερότητα. Ωστόσο, οφείλουμε να αναδείξουμε ότι γι' αυτούς/ές ισχύει η συνταγματική προστασία του άρθρου 5 του Συντάγματος «όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια» δηλαδή, έχουν «απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους». Επιπλέον, η θέση τους ενισχύεται από την ερμηνεία του άρθρου 2 παράγραφος 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας». Αυτό σημαίνει κατά την ερμηνεία ειδικών ότι και για τους/τις μετανάστες/στρίες χωρίς νόμιμη διαμονή πρέπει να αναγνωριστεί το δικαίωμα πρόσβασης τουλάχιστον στις κοινωνικές εκείνες υπηρεσίες που συναρτώνται με την προστασία της ζωής, ή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως η άμεση υγειονομική, ή προνοιακή βοήθεια⁴¹.

Καθημερινά ωστόσο καταγράφονται παραβάσεις του σεβασμού της αξιοπρέπειας των μεταναστών κατά τις διαδικασίες εξυπηρέτησής τους από δημόσιες υπηρεσίες, όπου αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα αντιφατικών ρυθμίσεων με αποκορύφωμα εκείνες που τους οδηγούν σε απεχθείς περιορισμούς ή φυλακίσεις. Αυτό δεν έχει να κάνει μόνο με μια συγκυριακή γραφειοκρατία, ή μεμονωμένες συμπεριφορές, αλλά κυρίως με τις πολιτικές, που πηγάζουν από το ευρύτερο νομικό –θεσμικό πλαίσιο, το οποίο προωθεί διαδικασίες αντιμετώπισης του μετανάστη ως πρόβλημα, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, τη σταδιακή έκ-

41. Κοντιάδης, Ξ. «Μεταμορφώσεις του κοινωνικού κράτους στην εποχή της παγκοσμιοποίησης» (Αθήνα: Παπαζήσης, 2001) σ. 275. Χρυσόγονος, Κ. «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα» 3^η έκδοση (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2006) σ. 555.

πτωση των εγγυήσεων των δικαιωμάτων των μεταναστών στη βάση της εγκληματικότητας⁴².

Το πλαίσιο της μεταναστευτικής πολιτικής φαίνεται να κυριαρχείται από λογικές αντ-εγκληματικής πολιτικής, με στόχο την εξαφάνιση του φαινομένου της «λαθρομετανάστευσης», όπως λέγεται. Αντίθετα, θα είχε ουσιαστικότερα αποτελέσματα η πολιτική, αν ήταν σχεδιασμένη στη βάση της ολικής ένταξης των μεταναστών με πλήρη δικαιώματα κοινωνικά και πολιτικά. Πολιτική που θα απέτρεπε την όποια ανομική κατάταξη των μεταναστών και δεν θα περιοριζόταν στην ικανοποίηση της αγοράς⁴³. Το πλαίσιο της αντι-εγκληματικής πολιτικής φαίνεται να αποκτά κυρίαρχα χαρακτηριστικά, να επηρεάζει και να διαμορφώνει την ευρύτερη στάση της ελληνικής κοινωνίας, που εκδηλώνεται με επιφυλακτικότητα (στην καλύτερη περίπτωση) μέχρι ρατσισμό και ξеноφοβία απέναντι στους/στις μετανάστες/στρίες. Η όποια δημιουργική ώσμωση που καλείται το σχολείο να καλλιεργήσει ανάμεσα στον/στην μετανάστη μαθητή/τρια και στον/στην έλληνα/ίδα μαθητή/τρια φαίνεται πως πολύ εύκολα εξουδετερώνεται από κυρίαρχα-κατασκευασμένα αυτονόητα. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο εκπαιδευτικό γεγονός η δίωξη της διευθύντριας του 132^{ου} Δημοτικού σχολείου Αθηνών της περιοχής Γκράβας. Στο συγκεκριμένο σχολείο, όπου φοιτούσαν πολλά παιδιά μεταναστούλα από πολλές χώρες, εφαρμόστηκαν προγράμματα ένταξης διαπολιτισμικού και αντιρατσιστικού περιεχομένου με ταυτόχρονη στήριξη των οικογενειών των μεταναστών τις απογευματινές ώρες. Γι' αυτήν τη δράση η διευθύντρια καταρχήν λοιδορήθηκε και στη συνέχεια παραπέμφθηκε στη δικαιοσύνη για παράνομες σχολικές δραστηριότητες⁴⁴.

Η υποχρεωτικότητα της εκπαίδευσης στη βάση του άρθρου 16 του Συντάγματος, εκπορεύεται από τη δεύτερη παράγραφο, σύμφωνα με την οποία «η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους». Βέβαια, στο ίδιο άρθρο αναφέρονται μεταξύ των σκοπών, η αγωγή των Ελλήνων και η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης, οι οποίες ως έννοιες στις σημερινές συνθήκες φαίνεται να βρίσκονται σε αντίφαση με το περιεχόμενο των αρχών του κοινωνικού κράτους δικαίου και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, καθώς και με το περιεχόμενο του άρθρου 28 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων

42. Καρύδης, Β. «Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής» (Αθήνα: Παπαζήσης, 1996) σ. 76.

Χατζή, Χρ. (2004) «Ο αλλοδαπός ως υποκείμενο δικαιωμάτων στην ελληνική έννομη τάξη», στο Μ. Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) «Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη» (Αθήνα: Κριτική, 2004) σ. 233-252.

43. Καρύδης, ό.π., σ. 116-163.

44. Η Ιστορία της παιδαγωγικής παρέμβασης του 132^{ου} Σχολείου Αθηνών περιγράφεται, αναλύεται επιστημονικά στο Πέτρος Χαραβιτσιδής, Π. «Χτίζοντας ένα δημοκρατικό και ανθρώπινο σχολείο» (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2013).

του Παιδιού, που κυρώθηκε από την Ελληνική Βουλή με τον Νόμο 2101/1992⁴⁵ και αφορά στην υποχρεωτικότητα της εκπαίδευσης για όλα τα παιδιά ως υποχρέωση όλων των κρατών. Έτσι επιβάλλεται, αν μη τι άλλο, η διασφάλιση και μάλιστα δωρεάν της βασικής εκπαίδευσης για κάθε ανθρώπινο ον που βρίσκεται στη σχολική ηλικία. Οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία του άρθρου 16 κατά γράμμα δεν μπορεί να έχει κανονιστική βαρύτητα για τον προσδιορισμό των φορέων του δικαιώματος, διότι κάτι τέτοιο «θα ισοδυναμούσε με ερμηνεία του Συντάγματος με βάση ρατσιστικά κριτήρια φυλετικής καθαρότητας»⁴⁶. Στο σημείο αυτό οφείλουμε να επαναλάβουμε την ισχύ του άρθρου 72 του Νόμου 3386/2005, που τέθηκε. Σε αυτά όλα πρέπει να προστεθεί ο *Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης* σύμφωνα με τον οποίο στο άρθρο 14, ορίζεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση κάθε προσώπου «...την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης». Επομένως, κάθε παιδί, που τυχαίνει να βρίσκεται στην Ελλάδα, ακόμη και αν είναι τέκνο αλλοδαπών χωρίς νόμιμη διαμονή, έχει δικαίωμα πρόσβασης στην υποχρεωτική εκπαίδευση, από το οποίο απορρέει η αξίωσή του να εγγραφεί σε ένα σχολείο. Η αντίθετη προς την παραπάνω διοικητική πρακτική, που απαιτούσε για χρόνια διαβατήριο γονέων, ή άδεια παραμονής για εγγραφή παιδιών στο σχολείο συνιστά σαφέστατη παραβίαση των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Κάτι που επισημαίνεται σε σχετική απόφαση του *Συνηγόρου του Πολίτη* (έγγραφο 429.2/01 1.2.2003)⁴⁷.

4.4. Εκπαίδευση παιδιών Ρομά

Η περίοδος μετά τη δημοσίευση του Νόμου 2413/1996 (διαπολιτισμικής εκπαίδευσης) χαρακτηρίζεται από έντονη κινητικότητα όσον αφορά στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά. Ο τομέας Παιδαγωγικής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αναλαμβάνει να διαμορφώσει το ειδικό πρόγραμμα του ΥΠΕΠΘ «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» με στόχο τη σχολική ένταξη παιδιών Ρομά όλης της Ελλάδας. Από την πλευρά τους οι υπηρεσίες του ΥΠΕΠΘ επαναφέρουν το 1999 σε ισχύ με νέα εγκύκλιο το περιεχόμενο της εγκυκλίου του 1995 που αφορά την εγγραφή και φοίτηση των παιδιών Ρομά στα σχολεία της περιοχής. Το 1998 εκδίδεται το Προεδρικό Διάταγμα 201 που αφορά στην «Οργάνωση και Λειτουργία των σχολείων πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης». Στο συγκεκριμένο Προεδρικό Διάταγμα στην παράγραφο 11 του άρθρου 7 τονίζεται ότι «οι αδήλωτοι μαθητές εγγράφονται στο σχολείο ... γίνονται απαραίτητες ενέργειες από τον διευθυντή και τους γονείς για τακτοποίηση στα δημοτολόγια των Δήμων. Ο διευθυντής στο τέλος κάθε

45. ΦΕΚ Α' 192/2.12.1992.

46. Χρυσόγονος, ό.π.

47. Χατζή, ό.π. σ. 241.

χρόνου υποβάλλει στον Προϊστάμενο έκθεση των ενεργειών του». Αυτό το άρθρο σε συνδυασμό με την προαναφερόμενη εγκύκλιο αφορούν πολλές περιπτώσεις διαδικασιών και διαμόρφωση σχέσεων εμπιστοσύνης των οικογενειών Ρομά με το σχολείο. Πιο συγκεκριμένα, το προαναφερόμενο άρθρο του 201 Προεδρικού Διατάγματος σε συνδυασμό με το περιεχόμενο της εγκυκλίου του 1995 που προτείνει ρητά την αναζήτηση παιδιών Ρομά της σχολικής περιφέρειας από τον/την διευθυντή/ντρια του σχολείου και τους/τις δασκάλους/ες θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια ουσιαστική παρέμβαση συνεργασίας σχολείου και οικογενειών Ρομά και διαμόρφωση σχέσεων εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης. Ταυτόχρονα, αυτό το περιεχόμενο έμμεσα προτείνει στην πραγματικότητα εναλλακτικές παιδαγωγικές προσεγγίσεις στον ρόλο του σχολείου, του διευθυντή και των δασκάλων. Με άλλα λόγια, στη πρόταση καταγράφεται η διαμόρφωση μια τοπικής εκπαιδευτικής πολιτικής στη βάση των αναγκών της σχολικής περιφέρειας, η οποία θα διαμορφώνεται από το πολιτισμικό πλαίσιο του σχολικού πληθυσμού. Φαίνεται, όμως, ότι καθαρά γραφειοκρατικές εκπαιδευτικές διαδικασίες ότι δημιουργούν εμπόδια στη «συχνή έξοδο» του διευθυντή από το σχολείο για τέτοια ζητήματα, οπότε καθίσταται ανενεργή η διάταξη. Την ίδια περίοδο δραστηριοποιούνται γύρω από την εκπαίδευση, αλλά και από άλλες εκφάνσεις των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών διαβίωσης των Ρομά, πολλές μη κυβερνητικές οργανώσεις, άλλες υπηρεσίες του κράτους και υπουργεία. Η πλειονότητα των παρεμβάσεων αυτών, που χαρακτηρίζονται από τη μονομερή θεώρηση και παρέμβαση, υποστηρίζονται από τα ευρωπαϊκά οικονομικά προγράμματα υποστήριξης και σύγκλισης των οικονομιών των κρατών μελών της ΕΕ. Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να παρατηρήσουμε ότι ακριβώς αυτό το πλέγμα γραφειοκρατικών, πολιτικο-οικονομικών διαδικασιών διαμόρφωσε ένα πατερναλιστικό πλαίσιο διαχείρισης της φτώχειας και του αποκλεισμού των Ρομά με αποτέλεσμα τη συνέχιση των αποκλεισμών των Ρομά.

Στην αρχή κάθε σχολικού έτους καταγράφεται σε εγκυκλίους του ΥΠΕΠΘ, για όλα αυτά τα χρόνια, η αναγκαιότητα ειδικής μέριμνας για τη φοίτηση στο σχολείο των παιδιών Ρομά. Φαίνεται όμως ότι αυτή η μέριμνα καταλήγει τελικά σε μια ετήσια συνήθεια αποστολής εγκυκλίων, αφού για όλη τη δεκαετία δεν έχει γίνει καμία αποτίμηση της εφαρμογής των εγκυκλίων, προκειμένου να υπάρξουν κάποια αποτελέσματα και συμπεράσματα από την εφαρμογή τους. Τα μόνα αποτελέσματα τα οποία έχουν κατατεθεί σε δημόσια έγγραφα και στον τύπο είναι οι καταγραφές των προγραμμάτων παρέμβασης, οι οποίες αφορούν στον αριθμό των σχολείων, που συμμετείχαν στα προγράμματα, σε επιστημονικές ανακοινώσεις από έρευνες για τους Ρομά, εκδόσεις διδακτικών βιβλίων, κ.λπ. Η μαθητική διαρροή σύμφωνα με το τελευταίο πρόγραμμα «εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» (2004-2007), που εκπονήθηκε από το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ανέρχεται στο 77%. Αυτήν την περίοδο εξακολουθεί να ισχύει η εγκύκλιος της ειδικής κάρτας φοί-

τησης παιδιών Ρομά (Εγκύκλιος: Φ4/155/Γ1/1257/1995), αλλά φαίνεται να χαλαρώνει η εφαρμογή της⁴⁸. Καταγράφεται επιπλέον το γεγονός της ασυνέχειας των προγραμμάτων παρέμβασης, αν και εκπονήθηκαν μέσω του ΥΠΕΠΘ.

Στην αρχή κάθε έτους στο πλαίσιο της οργάνωσης και του ετήσιου προγραμματισμού του εκπαιδευτικού έργου συμπεριλαμβάνονται όλα αυτά τα χρόνια της τελευταίας δεκαετίας-ειδικές αναφορές και για την εκπαίδευση Ρομά. Παρόλα αυτά αξίζει να σημειωθεί ότι η εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Διά βίου Μάθησης (ΥΠΔΒΜΘ) η οποία αποκτά ειδικότερη σημασία και χρήζει ειδικής μνείας είναι η εγκύκλιος του Αυγούστου 2010 (Φ 3/960/102679/Γ1/20.8.2010), η οποία συστήνει μια σειρά από δράσεις προς τους/τις εκπαιδευτικούς, διευθυντές/ντριες των σχολείων, σχολικούς/ες συμβούλους, διευθυντές/ντριες εκπαίδευσης νομών και προϊστάμενους/ες γραφείων, προκειμένου η εκπαίδευση των παιδιών Ρομά να καταστεί απρόσκοπτη. Η εγκύκλιος αυτή διαφέρει από τις αντίστοιχες των προηγούμενων χρόνων ως προς το περιεχόμενο της και θεωρεί αυτονόητη την ευθύνη που πρέπει να διατρέχει το σύνολο των θεσμικών οργάνων για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, την καταπολέμηση του αποκλεισμού και της διαρροής τους από την εκπαίδευση. Λίγες μέρες πριν τη δημοσιοποίηση της εγκυκλίου, είχε προηγηθεί ανακοίνωση του ΥΠΔΒΜΘ στην οποία αναφερόταν 12 οδηγίες-συστάσεις προς τους/τις εκπαιδευτικούς, προκειμένου να συμβάλλουν στη σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά. Θα είχε ιδιαίτερη σημασία η μελέτη των ειδικών εκπαιδευτικών απολογισμών των σχολικών μονάδων στο τέλος του διδακτικού έτους (2010-11), προκειμένου να φανεί αν και κατά πόσο οργανώθηκαν, όπου χρειάστηκε, παρεμβάσεις με βάση τη συγκεκριμένη εγκύκλιο και ποια ήταν τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της. Το περιεχόμενο της εγκυκλίου δεν διαμορφώθηκε ως κεραυνός εν αιθρία. Είχε προηγηθεί καταγγελία στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εις βάρος του Ελληνικού κράτους από το Παρατηρητήριο του ΕΛ-ΣΙΝΚΙ σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης και τον σχολικό αποκλεισμό των παιδιών Ρομά δυο οικισμών Ρομά (του καταυλισμού του Δήμου Βεροίας και του καταυλισμού του δήμου Περαίας Θεσσαλονίκης). Η τότε ειδική γραμματέας Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου παιδείας, η κ. Θ. Δραγώνα, με παρεμβάσεις της επί τόπου στους δυο δήμους και με τη διαμόρφωση της ειδικής εγκυκλίου συνέβαλε στην καταγραφή και σχολική ένταξη των δυο παραπάνω οικισμών⁴⁹.

48. Πρόγραμμα εκπαίδευσης Τσιγγανοπαίδων, που οργανώθηκε από το ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ό.π. Βλ. ιστοσελίδα http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/11149/2830_programmata_entaxis_paidion_roma.pdf.

49. Το γεγονός αυτό καταγράφεται ως εμπειρία από τη συμμετοχή του γράφοντος. Επιπλέον, την ίδια περίοδο ξεκινά και το νέο πρόγραμμα εκπαίδευσης παιδιών Ρομά Μακεδο-

5. Περίοδος 2010 - σήμερα

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστούν οι περιπτώσεις από κοινού, μιας και οι πολιτικές εκπαιδευτικής παρέμβασης, που επικράτησαν, έτειναν να συμπεριλαμβάνουν πολλές διαδικασίες οι οποίες αφορούσαν το σύνολο των κατηγοριών μαθητών/τριών που εξετάζουμε. Φυσικά στη χρονολογική εξέταση θα παραθέτουμε και τα ιδιαίτερα διοικητικά ζητήματα, που αφορούν ιδιαίτερα την κάθε ομάδα.

Η τελευταία δεκαετία ξεκινά με τις πιο δυσοίωνες πολιτικές και οικονομικές προβλέψεις για τη χώρα μας. Πρόκειται για μια δεκαετία πολιτικής και οικονομικής επιτήρησης της χώρας από διεθνείς οικονομικούς και πολιτικούς οργανισμούς (είναι γνωστοί και αποτέλεσαν μέρος του καθημερινού λεξιλογίου του/της κάθε Έλληνα/ιδας: ΔΝΤ, ΟΟΣΑ, Παγκόσμια Τράπεζα, Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα, Συμβούλιο Υπουργών της ΕΕ, Οίκοι αξιολόγησης, κ.λπ.). Στο πλαίσιο της πολιτικής επιτήρησης και των προγραμμάτων στήριξης-οικονομικού ελέγχου (στην πραγματικότητα λόγω χρεοκοπίας της χώρας με τα γνωστά αποτελέσματα: της μείωσης του ΑΕΠ, της αύξησης της ανεργίας στο 27%, της πτώχευσης μεγάλου μέρους του πληθυσμού και τις μειώσεις μισθών, συντάξεων, περικοπές στην υγεία - ασφάλιση και πολλά άλλα) προστέθηκε κυρίως από το 2015 και μετά η προσφυγική μετακίνηση περίπου ενός εκατομμυρίου ανθρώπων λόγω του πολέμου με το μόρφωμα του Ισλαμικού Κράτους στο Βόρειο Ιράκ και τη Συρία (εμφύλιος).

Κάτω από άθλιες συνθήκες άνθρωποι από αυτές τις περιοχές, αλλά και από άλλες, (που συνέχισαν να μετακινούνται όπως την προηγούμενη δεκαετία) προσπαθούν να περάσουν στην Ευρώπη μέσω της χώρας μας. Ρατσιστικές πολιτικές ευρωπαϊκών χωρών έχουν ως αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό στη χώρα μας περίπου 50000 προσφύγων. Οι περισσότεροι από αυτούς εγκλωβίζονται στη Βόρεια Ελλάδα και από αυτούς περίπου 20000 είναι παιδιά (πολλά από αυτά ασυνόδευτα). Η διεθνής κοινότητα γίνεται καθημερινά μάρτυρας αποτρόπαιων γεγονότων. Άνθρωποι πνίγονται στη Μεσόγειο θάλασσα. Άνθρωποι – πρόσφυγες από χώρες της Αφρικής, της Ασίας και κυρίως από τη Συρία, θύματα πολεμικών συρράξεων αλλά και των δουλεμπόρων, προσπαθούν να προσεγγίσουν κάποια απόμερη παραλία-ακτή της Ευρωπαϊκής γης-στη Μεσόγειο και ειδικά στα νησιά του Αιγαίου, για να πραγματώσουν το μεγάλο όνειρό τους (όνειρο ελπίδας και σωτηρίας). Σε μια προσπάθεια προσέγγισης της ελπίδας πέφτουν θύματα και των καιρικών συνθηκών. Αποτέλεσμα εκατόμβες πνιγμένων που μετατρέπουν τη Μεσόγειο από θάλασσα «κοιτίδα» του σύγχρονου δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού σε θάλασσα «νεκροταφείο». Αν τα καταφέρουν και

νίας Θράκης που οργανώνεται από το ΠΤΔΕ του ΑΠΘ, η συμβολή του οποίου και οι παρεμβάσεις του στους δυο οικισμούς ήταν καταλυτικές στη σχολική ένταξη των παιδιών Ρομά.

φτάσουν στην ενδοχώρα της Ελλάδας, για μεγάλο διάστημα τους περιμένει κάποιο Κέντρο Φιλοξενίας. Τα κέντρα υποδοχής-φιλοξενίας (HOT SPOT) οργανώθηκαν σε συνεργασία του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής με το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας σε παροπλισμένα στρατόπεδα⁵⁰. Τις τελευταίες μέρες γινόμαστε μάρτυρες της πολιτικής πρότασης για συγκέντρωση και εγκλεισμό όλων αυτών των ανθρώπων σε δομές κλειστής φιλοξενίας στο μέρος εισόδου τους στην χώρα μας, δηλ σε κάποιο νησί με το αιτιολογικό να συντομευτούν οι διαδικασίες «διαλογής» τους: ποιοι από αυτούς θα τύχουν ασύλου ως πρόσφυγες και ποιοι είναι παράνομοι μετανάστες, οπότε πρέπει να παραμείνουν στη δομή φιλοξενίας μέχρι την ημέρα επαναπροώθησής τους στη χώρα καταγωγής. Αυτή είναι η κατάσταση διαβίωσης των μεταναστών - προσφύγων, όσο μπορεί να περιγραφεί πιο σύντομα.

Πριν αναφερθούμε στις πολιτικές παρέμβασης για τους πρόσφυγες οφείλουμε να θέσουμε το ζήτημα των δυο αλλαγών του νόμου περί αιτούντων άσυλο στη χώρα μας, οι οποίες στην πραγματικότητα αντικατοπτρίζουν τη διαφορετική πολιτική οπτική απέναντι στο προσφυγικό ζήτημα των κομμμάτων, που ανέλαβαν τη διακυβέρνηση της χώρας⁵¹. Μια σύντομη όμως αναφορά οφείλουμε να κάνουμε στο γεγονός της απόκτησης της Ελληνικής Ιθαγένειας για μαθητές που φοιτούν στο Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα το 2015, όπως θεσμοθετήθηκε στον Νόμο 4332/2015. Το Υπουργείο Παιδείας εξέδωσε ειδική εφαρμοστική εγκύκλιο: «*Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο στην Ελλάδα*». Η ιθαγένεια σε αυτήν την περίπτωση χορηγείται, εφόσον τηρούνται όλες οι προϋποθέσεις των σελίδων 8 και 9 της εγκυκλίου (Φ. 130181/18258/25-08-2015 του ΥΠΠΑΙΘ), προκειμένου οι ενδιαφερόμενοι/ες αλλοδαποί/ες μαθητές/τριες να υποβάλλουν αιτήσεις. Σε όλες τις Περιφερειακές Διευθύνσεις Εκπαίδευσης οργανώθηκαν ειδικές ηλεκτρονικές σελίδες για να αξιοποιούνται από τους/τις ενδιαφερόμενους/ες⁵².

Αλλά ας επανέλθουμε στην αρχή της δεκαετίας για να περιγράψουμε ζητήματα που μας αφορούν. Από την αρχή του διδακτικού έτους 2010-2011 δημιουργείται ο θεσμός «Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας, ΖΕΠ». Ο θεσμός

50. Στρατόπεδο Υποδοχής (ανοιχτού ή κλειστού τύπου) για να διαμένουν οι πρόσφυγες. Δεν πρέπει να ξεχνάμε και τα όσα βίωσαν οι πρόσφυγες και για μεγάλο διάστημα στην Ειδομένη το χειμώνα 2015-2016.

51. Αν και είναι σημαντικές οι διαφοροποιήσεις που περιγράφονται στην απονομή των αιτούντων άσυλο, μιας και μέσα από τη διαδικασία της απονομής ασύλου αντικατοπτρίζονται οι διαφορετικές πολιτικές οπτικές των δυο μεγάλων σήμερα πολιτικών παρατάξεων, δεν θα παρουσιάσουμε εδώ τις διαδικασίες απόκτησης ασύλου. Για μας η εκπαίδευση είναι μια αναγκαία θεσμική διαδικασία και πρωταρχική μαζί με την υγεία και τη ζωή για κάθε άνθρωπο που βρίσκεται στη χώρα μας.

52. Βλ. ενδεικτικά την Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας στο <https://kmaked.pde.sch.gr/site/index.php/ithageneia2>.

αυτός υλοποιήθηκε για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1970 στη Γαλλία ως αντι-σταθμιστικός θεσμός: Στον Νόμο 3879/2010⁵³ άρθρο 26 παράγραφος 1α και 1β «...Στόχος των Ζ.Ε.Π. είναι η ισότιμη ένταξη όλων των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα μέσω της λειτουργίας υποστηρικτικών δράσεων για τη βελτίωση της μαθησιακής επίδοσης, όπως ιδίως η λειτουργία τάξεων υποδοχής,[...] Επιπρόσθετα, ρυθμίζονται τα θέματα που αφορούν την οργάνωση και τη λειτουργία των ΖΕΠ, τη στελέχωσή τους με προσωπικό, την απασχόληση εκπαιδευτικών κατ' αναλογία του αριθμού των μαθητών που χρήζουν διαφοροποιημένης διδακτικής παρέμβασης και κάθε σχετικό θέμα». Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται σχολικές μονάδες, στις οποίες φοιτούν κυρίως παιδιά μεταναστών – προσφύγων και παιδιά Ρομά (κατηγορίες οι οποίες μας ενδιαφέρουν). Τα σχολεία που εντάσσονται στο πρόγραμμα οφείλουν να καταθέτουν αριθμό μαθητών που χρήζουν εκπαιδευτικής βοήθειας, όπως ορίζει ο νόμος. (Αιτήσεις γίνονται μετά από σχετικές εγκυκλίους κάθε αρχή διδακτικού έτους από σχολεία που έχουν πληθυσμούς Ρομά και μετανάστες. Στη συνέχεια εγκρίνονται από τους σχολικούς συμβούλους παλαιότερα - σήμερα συντονιστές εκπαίδευσης και από τους περιφερειακούς διευθυντές εκπαίδευσης).

Την ίδια σχολική χρονιά τίθεται παράλληλα σε εφαρμογή η εγκύκλιος ΦΕΚ 3/960/102679/Γ1/20-08-2010 του Υπουργείου Παιδείας και αφορά Εγγραφή και σχολική παρακολούθηση των παιδιών Ρομά 2010-2011. Στην εγκύκλιο γίνεται αναφορά στο σύνολο των προτάσεων, όπως αυτές διατυπώθηκαν σε εγκυκλίους τα προηγούμενα χρόνια. Αυτό που κάνει τη διαφορά της εγκυκλίου αυτής έγκειται στο γεγονός ότι τίθενται μετά από χρόνια οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες αποκλεισμού των παιδιών Ρομά από την εκπαίδευση. Ο λόγος αυτός διαμορφώνει τις πολιτικές προθέσεις του Υπουργείου Παιδείας καθιστώντας την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά προτεραιότητα. Επιπλέον, συνιστάται στους διευθυντές των σχολείων να επιδείξουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην αναζήτηση για εγγραφή και φοίτηση των παιδιών Ρομά της σχολικής περιφέρειας. Το Υπουργείο εξέδωσε ειδικό δελτίο τύπου μετά την υπογραφή της εγκυκλίου, στο οποίο τονίζεται το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εφαρμογή της εγκυκλίου. Το ενδιαφέρον δεν είναι τυχαίο. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός της επικείμενης παραπομπής του Ελληνικού Κράτους στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (γεγονός που αναφερθήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο). Η εγκύκλιος πάντως είναι από τις πλέον πλήρεις που έχει εκδοθεί ως προς το περιεχόμενο και τις διαδικασίες που καλύπτει. Η επιστημονική και διοικητική σοβαρότητα με την οποία καλύπτει τις διαδικασίες σχολικής ένταξης των παιδιών Ρομά την καθιστά αναγκαία ως εφαρμοστική εγκύκλιο για τη λειτουργία του σχολείου. Γι' αυτό και γίνεται ειδική αναφορά σε αυτήν έκτοτε από το Υπουργείο παιδείας κάθε Σεπτέμβρη στις οδηγίες για το σχολικό έτος.

53. ΦΕΚ Α' 163/21-09-2010.

Την ίδια χρονιά δημοπρατούνται από το Υπουργείο Παιδείας τα νέα προγράμματα παρέμβασης για τους μετανάστες-πρόσφυγες, τη μουσουλμανική μειονότητα και δυο προγράμματα Ρομά για την επόμενη πενταετία. Ένα για την Βόρεια Ελλάδα και ένα για την υπόλοιπη. Το πρόγραμμα για τους μετανάστες και πρόσφυγες αναλαμβάνει η φιλοσοφική σχολή του ΑΠΘ σε συνεργασία με το Παρατηρητήριο Διαπολιτισμικής. Το Πρόγραμμα της μειονότητας της Θράκης αναλαμβάνει το Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του ΕΚΠΑ. Το Πρόγραμμα εκπαίδευση παιδιών Ρομά Βορείου Ελλάδος αναλαμβάνει το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ και για την υπόλοιπη Ελλάδα το τμήμα Παιδαγωγικής και Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ, το οποίο συνεργάζεται με τα περιφερειακά πανεπιστήμια.

Σε όλα τα προγράμματα παρά τις διαφορετικές επιστημονικές και θεωρητικές προσεγγίσεις καταγράφεται μια πληθώρα δράσεων στα αντίστοιχα πεδία ενδιαφέροντος, καθώς και σχετικές επιμορφώσεις εκπαιδευτικών των σχολείων και συνεργατών των προγραμμάτων⁵⁴. Από το 2015 και μετά, και για μια τετραετία συστήνεται ιδιαίτερη γραμματεία για τη διαχείριση των ζητημάτων αποκλεισμού και φτώχειας των Ρομά. Η Γραμματεία υπάγεται στο Υπουργείο Κοινωνικής Πολιτικής με στόχο τον συντονισμό της πανσπερμίας προγραμμάτων για τους Ρομά. Την ίδια περίοδο συστήνεται ο οικονομικός θεσμός «Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης» (ΚΕΑ), από την εφαρμογή του οποίου επωφελούνται πολλές ομάδες πληθυσμού των κατηγοριών που περιγράφουμε.

Κορυφαίο ανθρωπιστικό γεγονός της δεκαετίας είναι το προσφυγικό, το οποίο κορυφώθηκε τη διετία 2015-2016. Το σύνολο του ζητήματος το διαχειρίζεται η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες σε συνεργασία και με πολιτική ευθύνη από πλευράς της Ελλάδας με το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής. Σημαντικό γεγονός αποτέλεσε και η εκπαίδευση των παιδιών των προσφύγων.

54. Στις παρακάτω διευθύνσεις είναι αναρτημένα όλα όσα περιγράφονται στο κείμενο. Βλ. το Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην ιστοσελίδα www.keda.uoa.gr. Το πλούσιο υλικό διδακτικής παρέμβασης και επιστημονικής παραγωγής λόγου με έμφαση στη διαπολιτισμική του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Κρήτης από το Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και μεταναστευτικών Μελετών Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ. <http://www.ediamme.edc.uoc.gr>.

Για την πλούσια εμπειρία και παραγωγή επιστημονικού και διδακτικού υλικού του εργαστηρίου γλώσσας του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αιγαίου βλ. ιστοσελίδα <https://ergastirio-glossas.webnode.gr>. Το Παρατηρητήριο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης με έμφαση στην εκπαίδευση μεταναστών και παλιννοστούντων στην ιστοσελίδα <http://www.diapolis.auth.gr>. Η εκπαίδευση Μοσουλμανοπαίδων σε <http://www.museduc.gr>. Η εκπαίδευση παιδιών Ρομά στην ιστοσελίδα peroma.web.auth.gr. Από το 2016 και μετά, το πρόγραμμα εκπαίδευσης παιδιών Ρομά ενοποιήθηκε και τη διαχείριση του προγράμματος έχει αναλάβει το ΕΚΠΑ, οπότε το σύνολο έκτοτε των δράσεων για τους Ρομά μπορεί να τη βρει κάποιος στην παραπάνω σελίδα του ΚΕΔΑ.

Με εντολή του Υπουργού Παιδείας σε πρώτη φάση συστήνεται ειδική επιστημονική επιτροπή (ΓΓ1/47070 της 18/3/2016) με στόχο την κατάρτιση ενός σχεδίου δράσης που θα αφορά την καταγραφή και τη διασφάλιση της πρόσβασης των νηπίων, των παιδιών και των εφήβων προσφύγων στις δομές υποστήριξης, φροντίδας, εκπαίδευσης και κατάρτισης που έχουν ανάγκη σύμφωνα με τις Διεθνείς Συνθήκες και τα διεθνώς αποδεκτά ανθρωπιστικά και εκπαιδευτικά πρότυπα. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην ψυχοκοινωνική στήριξη των παιδιών και των οικογενειών τους, ιδιαίτερα των ασυνόδευτων παιδιών, και τη συναισθηματική ενδυνάμωσή τους. Η επιτροπή οργάνωσε ειδικές ομάδες εκπαιδευτικών για την καταγραφή του μαθητικού πληθυσμού στις δομές φιλοξενίας, οι οποίες ολοκλήρωσαν την καταγραφή στα μέσα Ιουνίου⁵⁵.

Η σύντομη καταγραφή του πληθυσμού είχε ως σκοπό την προετοιμασία και οργάνωση υποδοχής των παιδιών προσφύγων στο εκπαιδευτικό σύστημα το διδακτικό έτος 2016-2017 από τις υπηρεσίες του Υπουργείου τους επόμενους τρεις μήνες. Η καταγραφή αφορούσε την ποσοτική μόνο παρουσία των παιδιών μέχρι 18 χρονών σε κάθε δομή και τις τυχόν παρεμβάσεις (μορφωτικές, ψυχαγωγικές, κ.λπ.) που γινόταν από την Ύπατη Αρμοστεία και τις συνεργαζόμενες με αυτήν μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Σε σύντομο διάστημα θα ακολουθήσει ειδική εγκύκλιος εγγραφής στα σχολεία των παιδιών προσφύγων: Εγκύκλιος 108457/Δ2/4-7-2016 του ΥΠΠΕΘ με θέμα «*Εγκύκλιος σχετικά με την εγγραφή αλλοδαπών μαθητών με ελλιπή δικαιολογητικά σε σχολικές μονάδες Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της χώρας*».

Υπενθυμίζεται ότι τα προσφυγόπουλα εγγράφονται οποτεδήποτε μέσα στο διδακτικό έτος (άρθρο 3 του Προεδρικού Διατάγματος 182/1984)⁵⁶.

Πρέπει να τονιστεί ότι τα προσφυγόπουλα γίνονται δεκτά στην εκπαίδευση και με ελλιπή στοιχεία με βάση τον Νόμο 4251/2014: *Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ενταξης και λοιπές διατάξεις*. Στο άρθρο 21 που αφορά τα «*Κοινά δικαιώματα πολιτών τρίτων χωρών*», αναφέρει σχετικά με την εγγραφή στα δημόσια σχολεία μαθητών με ελλιπή δικαιολογητικά. Στην παράγραφο 7 αναφέρεται ότι «*Ανήλικοι πολίτες τρίτων χωρών, που διαμένουν στην ελληνική επικράτεια, υπάγονται στην υποχρεωτική σχολική φοίτηση, όπως και οι ημεδαποί. Οι ανή-*

55. Ο γράφων με άλλους δέκα συναδέλφους συμμετείχε σε αυτές τις ομάδες και κατέγραψε τα προσφυγόπουλα σε όλες τις δομές φιλοξενίας της Κεντρικής Μακεδονίας (περίπου 15). Ο μεγαλύτερος πληθυσμός προσφύγων-μεταναστών εκείνη την χρονική περίοδο. Η πρώτη αποτύπωση του πληθυσμού παρουσιάστηκε στην Περιφέρεια Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας και το σύνολο της δράσης της επιτροπής αποτυπώθηκε στον δημοσιευμένο απολογισμό της στο Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων: «Επιστημονική Επιτροπή για την υποβοήθηση του έργου της Επιτροπής Στήριξης των Παιδιών των Προσφύγων. Οι εκπαιδευτικές δράσεις για τα παιδιά των προσφύγων» (Αθήνα: ΥΠΠΕΘ, 2016). Η επιστημονική επιτροπή και οι καταγραφείς εκπαιδευτικοί εργάστηκαν αμισθί.

56. ΦΕΚ Α' 60/8-5-1984.

λικοί πολίτες τρίτων χωρών, που φοιτούν σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, έχουν, χωρίς περιορισμούς, πρόσβαση στις δραστηριότητες της σχολικής, ή εκπαιδευτικής κοινότητας». Άρα, τα ειδικά έγγραφα, πιστοποιητικά, κ.λπ., όταν δεν υπάρχουν, δεν μπορούν να αποτελέσουν εμπόδιο στη φοίτηση και εγγραφή των παιδιών στο σχολείο. Κάτι που αναφέρεται και στην προαναφερόμενη εγκύκλιο σχετικά όχι μόνο για την εγγραφή, αλλά και την προαγωγή αλλοδαπών μαθητών με ελλιπή δικαιολογητικά σε σχολικές μονάδες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας 108457/Δ2/4-7-2016⁵⁷. Επιπλέον, ισχύουν και οι διατάξεις του άρθρου 72 του Νόμου 3386/2005 για την «Πρόσβαση των ανηλίκων υπηκόων τρίτων χωρών στην εκπαίδευση»⁵⁸. Στις εγκυκλίους αυτές πρέπει να συμπεριληφθούν και η Εγκύκλιος 120323/Γ2/27-09-2010 με θέμα: «Εγγραφές αλλοδαπών μαθητών» καθώς και η Γνωμοδότηση 71/2010 του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Αρχές Σεπτεμβρίου του 2016, προκειμένου να οργανωθούν οι πιστώσεις για αναπληρωτές εκπαιδευτικούς με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και λόγω της αναγκαιότητας του προσφυγικού ζητήματος εκδίδεται η εγκύκλιος για «Ρυθμίσεις Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ) - Ίδρυση Τάξεων Υποδοχής ΖΕΠ, Ενισχυτικών Φροντιστηριακών Τμημάτων ΖΕΠ και Δομών Υποδοχής για την Εκπαίδευση των Προσφύγων ΖΕΠ (ΔΥΕΠ ΖΕΠ) σε σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης»⁵⁹. Λίγες μέρες αργότερα ψηφίζεται και ανακοινώνεται ο νέος Νόμος της Διαπολιτισμικής με αριθμό 4415/2016 και τίτλο «Ρυθμίσεις για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση, τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις»⁶⁰. Στον νέο Νόμο, αν και αποφεύγεται επιμελώς η προσέγγιση της αναγκαιότητας της διαπολιτισμικής λόγω της παρουσίας παιδιών μεταναστών, Ρομά, κ.λπ. στο ελληνικό σχολείο, εν τούτοις δεν αποφεύγονται διαχειριστικές λογικές διοικητικού τύπου του ζητήματος της διαπολιτισμικής.

57. Θεωρώ σημαντική εδώ την κατάθεση της εμπειρίας από την καταγραφή των παιδιών στις δομές φιλοξενίας. Κάποιοι γονείς μας προσκόμιζαν αποδεικτικά των σχολείων των παιδιών τους ή απολυτήρια των ίδιων, κάποιοι πτυχία, ακόμα και βεβαιώσεις από πανεπιστήμια που πιθανόν φοιτούσαν. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός της σημασίας που έδιναν οι πρόσφυγες (γονείς και νέοι) στην εκπαίδευση και φρόντισαν μέσα στον πανικό του πολέμου, που βίωσαν, να πάρουν μαζί όποια ταξιδιωτικά έγγραφα και δικαιολογητικά εκπαίδευσης. Επιπλέον, σημαντικό ήταν το γεγονός ότι υπήρχαν πάρα πολλά παιδιά ηλικίας 12-13 χρονών, τα οποία λόγω του πολέμου δεν εγγράφηκαν ποτέ στο σχολείο. Τέλος, οφείλω να καταθέσω το γεγονός ότι πολλοί γονείς ήθελαν να φύγουν στη Γερμανία, Γαλλία και Αγγλία και ήταν επιφυλακτικοί απέναντι στην καταγραφή μήπως η οποιαδήποτε σχολική ένταξη επέβαλλε μόνιμη διαμονή στην Ελλάδα.

58. ΦΕΚ Α΄ 212/23-08-2015.

59. ΦΕΚ Β΄ 2687/29-08-2016.

60. ΦΕΚ Α΄ 159/06-09-2016.

Η πρόταση τόσο της επιστημονικής επιτροπής ένταξης των προσφύγων όσο και της εκπαιδευτικής κοινότητας είναι υπέρ της ένταξης των παιδιών προσφύγων στα σχολεία (συνεκπαίδευση)⁶¹. Το Υπουργείο με την υπ' αριθμό 180647/ΓΔ4/31-10-2016 ΚΥΑ⁶² της Γενικής Διεύθυνσης Σπουδών, ΠΕ και ΔΕ του ΥΠΠΕΘ: «*Ίδρυση, οργάνωση, λειτουργία, συντονισμός και πρόγραμμα εκπαίδευσης των Δομών Υποδοχής για την Εκπαίδευση των Προσφύγων (ΔΥΕΠ), κριτήρια και διαδικασία στελέχωσης των εν λόγω δομών*», προβαίνει στη δημιουργία ειδικών δομών (ΔΥΕΠ), οι οποίες θα λειτουργούν απογευματινές ώρες με τη λήξη των μαθημάτων των σχολείων. Για τη διδασκαλία προσλαμβάνονται αναπληρωτές εκπαιδευτικοί. Επιπλέον, θεσμοθετείται ο θεσμός των Συντονιστών Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΣΕΠ). Τον θεσμό στελεχώνουν έμπειροι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ένας σε κάθε δομή φιλοξενίας. Οι συντονιστές στη βάση της θεσμοθέτησης θα συνεργάζονται με τους φορείς που δρουν εντός των δομών φιλοξενίας και θα παρεμβαίνουν σε ζητήματα εκπαίδευσης των παιδιών. Δεν αξιολογήθηκε ο θεσμός συστηματικά. Σε ημερίδες εκπαιδευτικών κατατέθηκαν αρκετές εμπειρίες συντονιστών, οι οποίες όμως δεν μπορούν να καταγράψουν το σύνολο της θεσμικής παρέμβασης.

Επιπλέον, οι ΔΥΕΠ δεν λειτούργησαν συνολικά για όλα τα παιδιά, αλλά σταδιακά από τον Οκτώβρη του 2016. Το κόστος της μεταφοράς των παιδιών προσφύγων από τις δομές φιλοξενίας ανέλαβε ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ). Αξίζει να σημειωθεί ότι ΔΥΕΠ λειτούργησαν μόνο στην ηπειρωτική Ελλάδα. Σε όλην τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 2016-2017 εγκαινιάζονταν ΔΥΕΠ, ανάλογα με το πότε συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις που όρισε η πολιτεία (ολοκλήρωση καταγραφών, εμβολιασμών και προετοιμασίας της τοπικής κοινωνίας αλλά και της τοπικής εκπαιδευτικής κοινότητας). Οι τελευταίες ΔΥΕΠ ανοίγουν μετά το Πάσχα του 2017. Κατά την εκτίμησή μας η εκπαίδευση

61. Επιστημονική Επιτροπή Στήριξης, ό.π. Το συνδικαλιστικό όργανο των δασκάλων ΔΟΕ σε επιστολή προς τους κατά τόπους Συλλόγους Δασκάλων και Νηπιαγωγών για την εκπαίδευση των προσφύγων μεταξύ άλλων τονίζει: 1) Η εκπαίδευση αποτελεί βασικό δικαίωμα όλων και επομένως πρέπει να παρέχεται δωρεάν και δημόσια σε όλα τα παιδιά που ζουν στην Ελλάδα συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών των προσφύγων και των μεταναστών. Το κράτος είναι υποχρεωμένο να διευκολύνει αποφασιστικά, ώστε όλα τα παιδιά και όλες οι ομάδες πολιτών να ξεπεράσουν τυχόν δυσκολίες και δυστοκίες και να κάνει την εκπαίδευση ελκυστική σε όλες και όλους και τα δημόσια σχολεία χώρο κάλυψης των εκπαιδευτικών αναγκών του κάθε μαθητή. 2) Η εκπαίδευση των παιδιών των προσφύγων και των μεταναστών χρειάζεται να πραγματοποιηθεί μέσα στα δημόσια σχολεία και νηπιαγωγεία, μαζί με τα υπόλοιπα παιδιά, με συνθήκες συνεκπαίδευσης. Καταγγέλλουμε οποιαδήποτε απόπειρα, με κάθε δικαιολογία, να δημιουργηθούν χώροι «εκπαίδευσης» γκέτο, μακριά από τα δημόσια σχολεία είτε μέσα σε αυτά αλλά εκτός της κανονικής τους λειτουργίας. Θα πρέπει, βέβαια, να ληφθεί μέριμνα για την ομαλή κατανομή των παιδιών των προσφύγων στις σχολικές μονάδες.

62. ΦΕΚ Β' 3502/31-10-2016.

με βάση το άρθρο 28 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού είναι υποχρεωτική για όλα τα παιδιά και τους πρόσφυγες και δεν μπορεί να τύχει της οποιασδήποτε κοινωνικής προετοιμασίας για αποδοχή των παιδιών στα σχολεία. Έτσι, η οποιαδήποτε παρακώλυση σχολικής φοίτησης των παιδιών προσφύγων συνιστά κατάφορη παραβίαση των σχετικών άρθρων της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού⁶³.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι στην παρούσα εργασία η εκπαίδευση των παιδιών προσφύγων και μεταναστών είναι υποχρέωση της πολιτείας στο σύνολό της. Παρόλα αυτά την περίοδο που εξετάζουμε στο ζήτημα της εκπαίδευσης ενεπλάκησαν η Ύπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες, η UNICEF, η Ευρωπαϊκή Ένωση και πολλές μη κυβερνητικές οργανώσεις. Από το 2017 οργανώθηκε πρόγραμμα εγκατάστασης των προσφύγων σε ενοικιαζόμενα διαμερίσματα στον αστικό κορμό της κάθε περιοχής, όπου είχαν αρχικά εγκατασταθεί οι πρόσφυγες. Τη διαχείριση του προγράμματος ανέλαβαν να υλοποιήσουν οι συνεργαζόμενες με την Ύπατη Αρμοστεία μη κυβερνητικές οργανώσεις⁶⁴. Τα παιδιά των οικογενειών που εγκαταστάθηκαν σε σπίτια έπρεπε να εγγραφούν στα σχολεία της γειτονιάς τους. Οπότε η φοίτησή τους έπρεπε να οργανωθεί στη βάση των ΖΕΠ (Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας)⁶⁵.

Όσον αφορά στο ζήτημα του περιεχομένου σπουδών στις ΖΕΠ το Υπουργείο Παιδείας ανέθεσε το θέμα στις υπηρεσίες του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, το οποίο ανέλαβε να συγκεντρώσει υλικά διδασκαλίας και να τα θέσει στη διάθεση των εκπαιδευτικών⁶⁶.

63. Εδώ οφείλουμε να καταθέσουμε τα ρατσιστικά γεγονότα, που εκτυλίχθηκαν σε σχολεία κατά την είσοδο παιδιών προσφύγων. Τα γεγονότα αυτά έτυχαν ευρύτερης ειδησεογραφίας και αποτελούν πολιτικό όνειδος των τοπικών κοινωνιών. Γνωστά τα γεγονότα στο σχολείο του Ωραιοκαστρου Θεσσαλονίκης και της ορθής παρέμβασης του Εισαγγελέα Θεσσαλονίκης, όταν τοπικοί άρχοντες, παράγοντες και πρόσωπα δήθεν αγανακτισμένα μπροστά στον κίνδυνο δήθεν της υποβάθμισης των σπουδών των παιδιών του σχολείου, ή των κινδύνων από πρόσφυγες «τρομοκράτες» και «δολοφόνους», προσπάθησαν να εμποδίσουν την είσοδο στο σχολείο των παιδιών προσφύγων του γειτονικού καταυλισμού φιλοξενίας.

64. Η συνάντηση των φορέων διαχείρισης του θέματος στέγασης και ένταξης που πραγματοποιήθηκε στην Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας περιγράφει για παράδειγμα το σύνολο των φορέων που εμπλέκονται στην Κεντρική Μακεδονία, βλ. <https://kmaked.pde.sch.gr/site/index.php/diagonismos-koinoniko/2172-2019-02-15-13-50-21>.

65. Το σύνολο των δράσεων και ο αριθμός των παιδιών προσφύγων που φοίτησαν στις νέες δομές και στο σχολείο κατά τα διδακτικά έτη από το 2016-2019 είναι αναρτημένος στο: «2015-2019 Δράσεις και Μεταρρυθμίσεις του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων», βλ. ιστοσελίδα actions.minedu.gov.gr. Παρόλα αυτά δεν μπορούμε να βεβαιώσουμε το γεγονός ότι όλα τα παιδιά προσφυγόπουλα εγγράφηκαν σε κάποιο σχολείο. Οι αριθμοί των αρχικών καταγραφών με τα παιδιά που φοίτησαν αποκλίνουν σημαντικά.

66. Οι υπηρεσίες του ΙΕΠ συγκέντρωσαν πλούσιο υλικό παρέμβασης. Από αυτό το υλικό μπορούν να επιλέξουν οι εκπαιδευτικοί εκείνο το οποίο οι ίδιοι θα κρίνουν ότι μπορεί να

Επίσης, στις Περιφερειακές Διευθύνσεις Εκπαίδευσης οργανώθηκαν ειδικές διοικητικές ομάδες συντονισμού, οι οποίες ανέλαβαν να οργανώσουν τις ΔΥΕΠ, καθώς και να συμβάλουν στις επιμορφωτικές διαδικασίες εκπαιδευτικών, που θα διδάξουν σε αυτές τις νέες δομές. Ταυτόχρονα, κατά τόπους, όπου υπήρχαν δυνατότητες παραγωγής υλικού ή συγκέντρωσης καλών πρακτικών παρέμβασης, συγκεντρώθηκαν αυτά τα υλικά και οργανώθηκαν ηλεκτρονικά, προκειμένου να αξιοποιηθούν από τους εκπαιδευτικούς⁶⁷.

Από τον Ιούλιο του 2019 παρατηρούμε την αλλαγή της μεταναστευτικής πολιτικής. Κύρια οπτική προσέγγισης του ζητήματος από τη νέα κυβέρνηση έχει να κάνει με την υγειονομική κάλυψη, τη μη μετακίνηση των μεταναστών και προσφύγων προς την ενδοχώρα από τα νησιά, κ.λπ. Καταργήθηκε η χορήγηση ΑΜΚΑ στους μετανάστες⁶⁸. Ο ΑΜΚΑ εξασφάλιζε στους μετανάστες-πρόσφυγες τη δωρεάν ιατρική περίθαλψη στα νοσοκομεία και στις υπόλοιπες δομές περίθαλψης της χώρας. Η πολιτική μετακίνησης των προσφύγων εστιάζεται στον εγκλωβισμό τους σε δομές κλειστού τύπου, όπως τονίστηκε και στην αρχή του κεφαλαίου. Αυτό το γεγονός έχει ως αποτέλεσμα την επισφαλή φοίτηση των παιδιών από το Σεπτέμβριο του 2019.

Την ίδια περίοδο υπογράφεται το Προεδρικό Διάταγμα 79/2017⁶⁹. Το συγκεκριμένο Προεδρικό Διάταγμα καθορίζει πολλές πτυχές λειτουργίας των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων. Πολλές διατάξεις και άρθρα συμβάλουν στην εγγραφή και φοίτηση των ομάδων παιδιών που αναφέραμε.

6. Γενικές παρατηρήσεις και προοπτικές

Οι νομικές και οι διοικητικές ρυθμίσεις που έχουν πραγματοποιηθεί την περίοδο που εξετάζουμε έχουν συμβάλει άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά στη φοίτηση των παιδιών των κατηγοριών που μελετάμε. Φαίνεται πως επιπλέον έχουν επηρεάσει και προσεγγίσεις της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Δεν είναι τυχαίο ότι κατά περιόδους επιστήμονες, οι οποίοι/ες συμμετείχαν σε ανώτερες

εφαρμοστεί στη δική τους παρέμβαση. Το υλικό αυτό είναι αναρτημένο στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση <http://iep.edu.gr/el/component/k2/content/50-ekpaidefsi-prosfigon>.

67. Οι παρακάτω ηλεκτρονικές διευθύνσεις από την Περιφερειακή Διεύθυνση Κεντρικής Μακεδονίας είναι μια σημαντική προσπάθεια:

<https://kmaked.pde.sch.gr/site/index.php/ekpaideusi-prosfigon>,

<https://kmaked.pde.sch.gr/site/index.php/ekpaideusi-prosfigon>,

<https://kmaked.pde.sch.gr/site/index.php/ekpaideusi-prosfigon>.

68. Ο Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων με ειδική εγκύκλιο 11-7-2019 Αριθμό Πρωτοκόλλου Φ. 80320/οικ. 31355/Δ18.2084/11.7.2019 ανακάλεσε τις διατάξεις της εγκυκλίου Φ80320/οικ.28107/1857/20.6.2019 που αφορούν την απόδοση ΑΜΚΑ σε πρόσφυγες και μετανάστες.

69. ΦΕΚ Α' 109/ 01-08-2017.

δομές διοίκησης των Ινστιτούτων Εκπαίδευσης παλαιότερα, του ΙΕΠ σήμερα, καθόρισαν με τις παρεμβάσεις τους την εκπαιδευτική πολιτική, καθώς και τη θεωρητική κατεύθυνση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Παρόλο που η σχέση της εξουσίας με τον κυρίαρχο επιστημονικό λόγο καθίσταται εμφανής, η παραγωγή του πλούσιου υλικού και της κριτικής, που μπορεί να ασκηθεί σε αυτό, είναι μια σημαντική καταγραφή στην εξέλιξη της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης⁷⁰. Τα σημερινά δεδομένα για την εκπαίδευση των παιδιών των κατηγοριών που εξετάσαμε δεν είναι στο ίδιο σημείο και επίπεδο με αυτό των προηγούμενων δεκαετιών, με εξαίρεση των παιδιών προσφύγων της τελευταίας δεκαετίας. Παρόλη τη διαπίστωση αυτή δεν φαίνεται να εκπληρώνονται οι στόχοι των επιστημονικών και ιστορικών προθέσεων του σχολείου, που αφορούν στην ισότιμη ένταξη στην εκπαίδευση όλων των παιδιών των παραπάνω ομάδων χωρίς εκπαιδευτικές αποτυχίες στα αποτελέσματα. Το γεγονός αυτό συμβάλλει στη διαμόρφωση νέων συνθηκών κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτό σε συνδυασμό με ευρύτερες κοινωνικές πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες των τελευταίων δεκαετιών έχουν διαμορφώσει την αύξηση και της παιδικής φτώχειας και της σχολικής διαρροής⁷¹.

Οι προσεγγίσεις της διοίκησης της εκπαίδευσης σχετικά με την εκπαίδευση των παιδιών των ομάδων, στις οποίες αναφερόμαστε, όντως δημιούργησαν συζητήσεις σε επιστημονικό επίπεδο και διαμόρφωσαν ένα ειδικό περιεχόμενο επιστημονικού λόγου. Σε επίπεδο όμως εκπαιδευτικής πρακτικής τα φαινόμενα σχολικής διαρροής, σχολικής αποτυχίας και αποκλεισμού από την εκπαίδευση καταγράφονται το ίδιο έντονα. Ο διάλογος σε εκπαιδευτικό και κοινωνικό επίπεδο ενδεχομένως να εμπλουτίστηκε, όμως γεγονότα όπως του σχολείου της

70. Αν και έχει ιδιαίτερη σημασία η θεωρητική και επιστημονική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για το ζήτημα, αποφεύγεται στην παρούσα για λόγους χώρου.

71. Οι Εκθέσεις της Unicef, του Συνηγόρου του Παιδιού και ΚΑΝΕΠ της ΓΕΣΕΕ την τελευταία δεκαετία καταγράφουν αναλυτικά τις εξελίξεις αυτές. Βλ. ενδεικτικά: Ελληνική Εθνική Επιτροπή UNICEF, «Έκθεση. Η Κατάσταση των Παιδιών στην Ελλάδα 2015». Ακολούθησε η έκθεση του 2016 « Η Κατάσταση των Παιδιών στην Ελλάδα 2015. Παιδιά σε κίνδυνο».

Βλ. Παπαδοπούλου, Ε., Καραγιάννη, Ε., Καρναβάς, Β., κ.ά. « Η μαθητική διαρροή στην ελληνική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση Περίοδος αναφοράς 2013-2016» (Αθήνα: Επιτελική σύνοψη, 2017) και Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής Παρατηρητήριο για Θέματα καταγραφής και αντιμετώπισης της Σχολικής Διαρροής. Πιο πρόσφατα στοιχεία για τη σχολική Διαρροή αποτυπώνονται στην αντίστοιχη έκθεση του ΙΕΠ για την περίοδο 2014-2019.

Έκθεση ΚΑΝΕΠ: (2015) https://www.kanep-gsee.gr/sitefiles/files/2015_ekth.pdf

Έκθεση ΚΑΝΕΠ (2016) <https://www.kanep-gsee.gr/wp-content/uploads/2017/04/symperasmata.pdf>

Έκθεση ΚΑΝΕΠ (2017-18) https://www.kanep-gsee.gr/wp-content/uploads/2018/05/ΕΤΕΚΤΗ_2017-28.pdf.

Νέας Μηχανιώνας Θεσσαλονίκης (η διαπόμπευση μαθητή αλβανικής καταγωγής στις αρχές του αιώνα λόγω του ότι ορίστηκε σημαιοφόρος του σχολείου του), η περίπτωση του 132^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αθηνών (στην Γκράβα που αναφερθήκαμε), τα πολλά πρόσφατα ρατσιστικά γεγονότα σε πολλά σχολεία σχετικά με την ένταξη των παιδιών προσφύγων και μεταναστών και των παιδιών Ρομά (Περαία Θεσσαλονίκης και αλλού) αναδεικνύουν ότι οι στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης σε πρακτικό επίπεδο δύσκολα υιοθετούνται από κυρίαρχους σχολικούς, ή εξωσχολικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς. Αν σε αυτά προστεθεί ο τρόπος παρουσίασης των γεγονότων από τον καθημερινό λόγο των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ή από τα ποικίλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τότε θα μπορεί να διαπιστώσει εύκολα ο/η οποιοσδήποτε/οποιαδήποτε ότι ένα πλέγμα πολιτικών και κυρίως των κυρίαρχων μέσων, που ασκούν πολιτικές καθημερινότητας, επηρεάζουν το σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασία τις περισσότερες φορές εις βάρος της εκπαίδευσης των ομάδων πληθυσμού που εξετάσαμε στην παρούσα εργασία. Ακραία φαινόμενα ρατσισμού εντός και εκτός σχολείου διαμορφώνουν συνθήκες αποκλεισμού από την εκπαίδευση πολλών παιδιών αυτών των κατηγοριών. Ευρύτερα, και όχι μόνο εξαιτίας κάποιων γεγονότων, σαν κι αυτά που αναφέρθηκαν, αναδεικνύεται η αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού των σκοπών και στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής και της τοπικής πολιτικής του κάθε σχολείου στη βάση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, των δικαιωμάτων του παιδιού και του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας.

Η πρόκληση, τόσο για την κοινωνία όσο και για την εκπαίδευση, βρίσκεται στη διαμόρφωση των πολιτικών προθέσεων για δίκαιη αντιμετώπιση και στην προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης στη βάση της ισότιμης συμμετοχής όλων των ανθρώπων και όχι μόνο στην απόδοση ίσων ευκαιριών.

Το σύνολο εμπειριών, παρεμβάσεων (πολιτικών και διοικητικών), η δημιουργία θεσμών, κ.λπ. ως πεδίο γνώσης που αφορά στην ένταξη των παιδιών μεταναστών και προσφύγων εμπλουτίζεται καθημερινά. Όλο αυτό το πεδίο της γνώσης παρέδωσε έναν πλούτο σε διδακτικό υλικό με αντίστοιχο θεωρητικό-παιδαγωγικό επιστημονικό υπόβαθρο. Αυτό οφείλουμε να το εκμεταλλευτούμε, παρά τις επιμέρους κριτικές στις οποίες μπορεί κάποιος/α να προβεί, και επιπλέον να διατυπώσει ενστάσεις σε πολλές παραλείψεις, ή σε μεθόδους παρέμβασης (διαχωρισμού των παιδιών προσφύγων στις ΔΥΕΠ). Όλα τα δεδομένα από την ένταξη παιδιών μεταναστών των προηγούμενων δεκαετιών δεν δικαιολογούν την όποια καθυστέρηση στην εκπαιδευτική ένταξη των τωρινών μεταναστών και προσφύγων⁷². Ακόμα και το ιδιαίτερο πολιτικό και ιστορικό

72. Δεν έχουμε για παράδειγμα εικόνα της φοίτησης των παιδιών των δομών υποδοχής, που λειτουργούν στα νησιά, το τρέχον διδακτικό έτος (2019-2020). Κάνοντας μια επίσκεψη για παράδειγμα στην ιστοσελίδα της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Βορείου Αι-

καθεστώς της παρούσης προσφυγιάς για την εκπαίδευση δεν μπορεί να εκληφθεί ως πρωτόγνωρη εμπειρία, προκειμένου να δικαιολογηθούν λάθη, παραλείψεις και άστοχες παρεμβάσεις και αργοπορίες στην ένταξη των παιδιών προσφύγων στο σχολείο. Η εκπαίδευση ως καθολικό δικαίωμα στη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του παιδιού μπορεί και επιβάλλεται να αποτελεί κεντρικό πυλώνα κάθε εκπαιδευτικού σχεδιασμού.

7. Επίλογος

Σε αυτό το πλαίσιο, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα καλείται να απαντήσει, (καλύτερα) να διασφαλίσει την ισότητα όχι μόνο των ευκαιριών αλλά και στα αποτελέσματα, ενδυναμώνοντας στην πραγματικότητα τη δημοκρατία μέσα στο σχολείο. Τα παιδιά των κατηγοριών που περιγράψαμε κατά κόρον είναι ο πλούτος της εκπαίδευσης και σε καμιά περίπτωση δεν είναι πρόβλημα. Γεγονός είναι ότι αντιμετωπίζουν προβλήματα πρωταρχικά και προβλήματα «κατά τη διαχείρισή τους» από τον σχολικό θεσμό και τους μηχανισμούς του. Οι δημοκρατικοί θεσμοί της χώρας μας φαίνεται να αποτυπώνονται σε κάποιες περιπτώσεις ως νόμοι. Επίσης, στο περιεχόμενο κάποιων νόμων προτείνεται ως πρακτική η διασφάλιση των δικαιωμάτων και η δυνατότητα για δημιουργική συμμετοχή του πολίτη στην κοινωνία. Πλέγματα κοινωνικών, οικονομικών και εθνοκεντρικών πολιτικών θέτουν υπό αμφισβήτηση την οποιαδήποτε προοπτική των παραπάνω προτάσεων. Και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, όταν διερευνούμε την εκπαίδευση των παιδιών μεταναστών, προσφύγων, Ρομά και άλλων ομάδων. Διαπιστώνουμε χρόνια τώρα ότι οι θεσμοί είναι κυρίως αυτοί που διαμορφώνουν πλαίσια - σε πρακτικό καθημερινό επίπεδο - εμποδίων και αποκλεισμού.

Επιπλέον, το εκπαιδευτικό σύστημα είναι δυστυχώς ακόμη υπερβολικά συγκεντρωτικό, δυσλειτουργικό, γραφειοκρατικό, δύσκαμπτο στις αλλαγές που συντελούνται γύρω μας. Με άλλα λόγια εξακολουθεί να κινείται με εσωστρέφεια σε εθνοκεντρικά πλαίσια αφομοίωσης, με ελάχιστες εξαιρέσεις διατύπωσης προτάσεων στη σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία. Αντίθετα, φαίνεται πως επιδέχεται με μεγαλύτερη ευκολία οικονομικές και πολιτικές τάσεις, βασισμένες σε αρχές της αγοράς, χωρίς να θέτει σε λειτουργία διαδικασίες ουσιαστικής κριτικής στη βάση του προτάγματος ισότιμης ένταξης.

Το σχολείο και το εκπαιδευτικό σύστημα γενικότερα, δυσκολεύεται να αναδείξει σύγχρονες δημιουργικές προσπάθειες, αδυνατεί να αντιμετωπίσει την ανάγκη μιας διαπολιτισμικής - αντιρατσιστικής και οικολογικής εκπαίδευσης ως σύγχρονα διακυβεύματα πολιτισμού. Έτσι, παραμένει μακριά από τους προ-

γαίου δεν θα μπορέσει κάποιος να βρει στοιχεία για τη φοίτηση των παιδιών. Γνωρίζουμε από τα ΜΜΕ ότι στα νησιά ευθύνης της συγκεκριμένης περιοχής έχουν εγκλωβιστεί πολλά παιδιά πρόσφυγες.

βληματισμούς και τις ανησυχίες των νέων, τις σύγχρονες κοινωνικές προκλήσεις και τα σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια κοινωνικά προβλήματα.

Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι το ζητούμενο «στη διαχείριση» των πληθυσμιακών μετακινήσεων επικεντρώνεται στην ανάγκη μετατόπισης της έμφασης από τη δαπανηρή και αναποτελεσματική τακτική της στρατιωτικοποίησης των συνόρων στη διαμόρφωση ενός σαφούς δημοκρατικού και εναρμονισμένου θεσμικού πλαισίου για τη μετανάστευση στη βάση της κοινωνικής δικαιοσύνης και του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Γι' αυτό στην εργασία δεν γίνεται αποδεκτή κάθε ορολογία η οποία υπονοεί τον όρο «λαθρομετανάστευση», γιατί στην προσέγγιση και στο πλαίσιο προτεινόμενης παρέμβασης η μετανάστευση και η προσφυγιά δεν αποτελούν κοινωνική απειλή. Είναι, βέβαια, φαινόμενα ιστορικά και πολιτικά που χρήζουν δύσκολης και πολύπλοκης πολιτικής διαχείρισης (ως τέτοια είναι προβλήματα) για τη χώρα υποδοχής, αλλά πολύ περισσότερο σημαντικά είναι τα προβλήματα επιβίωσης για τον ίδιο τον μετανάστη. Με άλλα λόγια, το υπέρτατο δικαίωμα στη ζωή και επιβίωση είναι υπέρτερο όλων των άλλων (δήθεν) προβλημάτων. Είναι σημαντική μια τέτοια οπτική, επειδή για τη χώρα υποδοχής το φαινόμενο της μετανάστευσης θέτει νέες προκλήσεις, όσον αφορά στην πολιτική υποδοχής και διαχείρισής της με τρόπο οργανωμένο και διάφανο και στόχο την εμπέδωση της δημοκρατίας σε όλες τις κοινωνικές διαδικασίες⁷³. Επιπλέον, έχει σημασία, όταν η αρχική προσέγγιση της όποιας πολιτικής εστιάζεται στις αρχές των δικαιωμάτων του Ανθρώπου και όχι στη βάση της ποινικοποίησης και της καταστολής. Άλλωστε το ζήτημα της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν αφορά μόνον στη θέσπιση αφηρημένων κανόνων, όσο στην οργάνωση συγκεκριμένων προϋποθέσεων για την άσκησή τους. Τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως αναφέρει ο καθηγητής Μανωλεδάκης⁷⁴, μπορούν να αποτελέσουν την αφετηρία για τη δραστική «απομυθοποίηση της λειτουργικότητας της ποινικής καταστολής σε όλα τα επίπεδα».

73. Διαμαντούρος, Ν. «Εισαγωγή», στο Παύλου, Μ., Χριστόπουλος, Δ. (επιμ) « Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη» (Αθήνα: Κριτική, 2004) σ. 17.

74. Μανωλεδάκης, Ι. «Κατάχρηση της ποινικής καταστολής» (Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, τομ. 3-4, 1989) σ. 39-57.